

Folke drab

En grusom historie

1. Hvad er folkedrab?

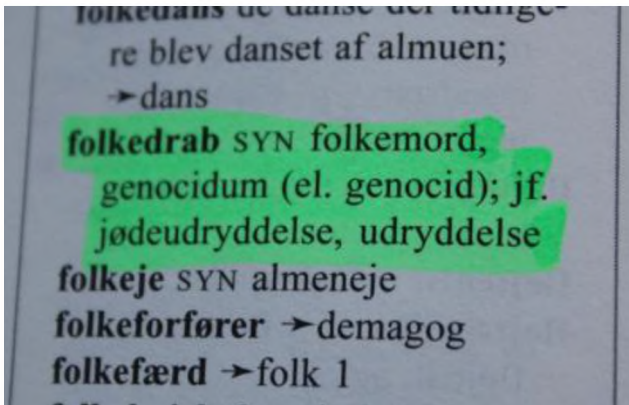
Hvad er folkedrab? – den korte definition

Folkedrab er en international forbrydelse, der handler om udryddelsen af mennesker på grund af deres gruppetilhørsforhold.

Men folkedrab er også et omstridt begreb, der nu og da bruges forkert eller med et bevidst politisk mål for øje. Gennem historien har forskere, jurister, politikere, offergrupper og andre debatteret heftigt, hvad der kan kaldes folkedrab, og hvordan folkedrab adskiller sig fra andre forbrydelser. Også i nutidige konflikter dukker spørgsmålene op: Er de voldelige overgreb folkedrab? Er situationen ved at udvikle sig til folkedrab? Og hvorfor er mærkatens 'folkedrab' så vigtig for mange?

Hvad er folkedrab? – den lange definition

Man anslår, at mere end 100 millioner mennesker har mistet livet som følge af folkedrab indenfor de seneste 100 år. Verden over har diktatorer og deres villige medhjælpere forfulgt og dræbt folk på grund af religion, nationalitet, etnisk eller racemæssigt tilhørsforhold, og de har dermed gjort perioden til en af de blodigste i menneskets historie.

Definitionen på folkemord kan findes i opslagsværker. Men det er ikke en officiel standard.

Det 20. århundrede er med rette blevet kaldt for folkedrabets århundrede, selvom den bevidste tilintetgørelse af grupper langt fra er et fænomen, som kun kendes fra det 20. århundrede. Der er flere eksempler på folkedrab op gennem historien, men aldrig har så mange mennesker mistet livet som følge af folkedrab som i det 20. århundrede. Det er svært at svare på, hvorfor

netop dette århundrede blev folkedrabets århundrede, men mulige forklaringer kan være de teknologiske fremskridt, nationalismens opblomstring og massemediernes fremkomst.

Hvor mange folkedrab?

Selvom begrebet folkedrab defineres i FN's folkedrabskonvention er det ikke altid nemt at afgøre, hvornår der er tale om folkedrab. Det vil nemlig altid være et spørgsmål om, hvordan man fortolker konventionen. Antallet af folkedrab er derfor meget omdiskuteret, og der findes mange eksempler på konflikter og forbrydelser, hvor befolkninger, jurister, forskere, organisationer m.fl. ikke er enige om, hvorvidt forbrydelserne kan karakteriseres som et folkedrab eller ej.

Raphael Lemkin ophavsmand til begrebet folkedrab

Selv om den bevidste tilintetgørelse af grupper er et gammelkendt fænomen, var det først med nazisternes forbrydelser mod jøderne under 2. Verdenskrig, at den uhyrlige praksis blev navngivet. Ophavsmanden til begrebet folkedrab var den polsk-jødiske jurist Raphael Lemkin, der flygtede fra Polen i 1939 for at undgå at blive offer for de nazistiske overgreb mod jøder. I 1944 kombinerede Lemkin kombinerede det græske ord for stamme eller race "genos" med det latinske ord for at

dræbe eller slå ihjel "cide", og dermed opstod begrebet "genocide", som på dansk oversættes til folkedrab.

FN's folkedrabskonvention definerer folkedrab

I efterdønningerne af de nazistiske forbrydelser vedtog FN i 1948 en folkedrabskonvention, hvori begrebet folkedrab blev defineret juridisk. I konventionen forstås folkedrab som handlinger, der begås i den hensigt helt eller delvist at ødelægge en national, etnisk, racemæssig eller religiøs gruppe. Formålet med konventionen var at forhindre fremtidige folkedrab, men historien har desværre siden vist, at Holocaust ikke skulle blive det sidste folkedrab i det 20. århundrede.

FN-konventionens definition på folkedrab

Ifølge FN-konventionens artikel II defineres folkedrab som værende enhver af nedennævnte handlinger, der begås i den hensigt helt eller delvist at ødelægge en national, etnisk, racemæssig eller religiøs gruppe som sådan: at dræbe medlemmer af gruppen,

- at tilføje medlemmer af gruppen betydelig legemlig eller åndelig skade,
- med forsæt at påføre gruppen levevilkår, beregnede på at bevirke gruppens fuldstændige eller delvise fysiske ødelæggelse,
- at gennemføre forholdsregler, der tilsigter at hindre fødsler inden for gruppen,
- med magt at overføre en gruppes børn til en anden gruppe.

Nedenfor introduceres en række af de forbrydelser begået i det 20. århundrede, som indeholder elementer af folkedrab.

Udryddelsen af Hereroerne

Det 20. århundrede var ikke mere end få år gammelt, da verden blev vidne til det nye århundredes første folkedrab. I januar 1904 gjorde herero-folket oprør mod de tyske koloniherrer i tysk Sydvestafrika, det nuværende Namibia. Baggrunden var blandt andet, at tyskerne havde planer om at anlægge en jernbane tværs gennem landet, som ville forhindre det indfødte herero-folk i at fortsætte deres traditionelle erhverv som kvægavlere. Hereroerne havde succes med at tilbageerobre store områder af landet, men i sommeren 1904 sendte den tyske regering en styrke til området for at stabilisere situationen. Det lykkedes for de tyske styrker at nedkæmpe oprøret, og tyskerne drev herefter herero-folket og et andet indfødte folk, nama-folket, ud i ørkenen. Langs grænsen af ørkenen blev der opsat vagter, og tusindvis af mennesker blev derfor overladt til tørsten. Godt 75% af hereroerne og 50% af namaerne mistede livet.

Folkedrabet på armenierne

I 1915 påbegyndte den osmanniske regering et systematisk gennemført folkedrab mod den armenske befolkning i det Osmanniske rige, som et led i regeringens ønske om at skabe en tyrkisk nation, kun for tyrkere. Folkedrabet blev indledt med deportationer og drab på armenske ledere, og armenske mænd, som var indkaldt til militæret, blev ført bort og dræbt. Armenske landsbyer blev tømt for mennesker, og tusinder blev fordrevet fra deres hjem og drevet tværs over landet. De deporterede fik stort set ikke mad eller drikke, og de blev dagligt udsat for massakrer, overfald, voldtægter og bortførelser. Mange blev drevet ud i den syriske ørken, hvor kun de færreste overlevede. Mellem 1 og 1,5 millioner armenierne og hundredetusinder andre kristne minoriteter i Osmanneriget blev myrdet, før drabene endeligt ophørte omkring 1921-1922.

Holocaust

Holocaust er betegnelsen på det folkedrab, som det nazistiske regime og dets hjælpere begik på omkring 6 mio. jøder i årene 1941-1945 som et led i den nazistiske racepolitik. Op gennem 1930'erne blev jødernes rettigheder alvorligt indskrænket i Tyskland, og i 1941 iværksatte nazisterne, hvad de kaldte "den endelige løsning" på det "jødiske problem". Alle jøder skulle udryddes. Omkring 1,5 mio. jøder mistede livet som følge af sult, tvangsarbejde og fangenskab i ghettoer og koncentrationslejre, og ca. endnu 1,5 mio. jøder blev myrdet af de frygtede Einsatzgrupper i det besatte Sovjetunionen. Omkring 3 mio. jøder blev sammen med ca. 200.000 sigøjnere dræbt i gaskamre eller skudt i en af de seks udryddelseslejre, som nazisterne oprettede i det besatte Polen.

Også fysisk og psykisk handicappede, homoseksuelle, sigøjnere, samt russiske og polske krigsfanger blev ofre for det nazistiske regime.

Stalinismens forbrydelser

Både før, under og efter Holocaust begik Stalin i Sovjetunionen forbrydelser mod sin egen befolkning i et ubegribeligt omfang. Fysisk udslættelse af reelle og indbildte fjender var et karakteristika ved det stalinistiske styre, og millioner af personer, der tilhørte politiske, religiøse eller etniske grupper blev ofre for den stalinistiske terror. Eksempelvis blev sociale og etniske grupper deporteret, og en bevidst fremprovokeret hungersnød kostede op mod 6 mio. mennesker livet. Det berygtede Gulag-system, som bestod af tusindvis af straffelejre fordelt over det meste af Sovjetunionen, udgjorde et vigtigt element i det stalinistiske terrorapparat, og det anslås, at i alt ca. 2 mio. ud af 20 mio. Gulag-fanger mistede livet. Et forsigtigt skøn over det samlede antal af ofre for de stalinistiske forbrydelser i perioden 1928-1953 ligger mellem 11 og 14 mio. mennesker.

De Røde Khmerer i Cambodja

Under ledelse af Pol Pot gennemførte De Røde Khmerer i årene 1975-1979 en kommunistisk revolution i Cambodja, som skulle omdanne det cambodjanske samfund til et kommunistisk bondesamfund. Bybefolkningen blev tvangsforflyttet til landområderne med katastrofale menneskelige omkostninger til følge. Pol Pots regime krævede ikke færre end 1,7 mio. menneskeliv, heriblandt intellektuelle, bønder og etniske minoriteter, som eksempelvis vietnamesere. De fleste døde af sult og sygdom, men mange blev henrettet af regimet. Tvangsarbejde, deportationer, tortur og overvågning hørte til andre måder, hvorpå det regimet undertrykte befolkningen.

Saddam Husseins folkedrab på kurderne i Irak

Mindre end 10 år efter Pol Pots folkedrab i Cambodja iværksatte Saddam Hussein i slutningen af 1980'erne en omfattende "kampagne" mod de irakiske kurdere. Ved hjælp af systematiske giftgasangreb var han sammen med sin fætter - "kemiske Ali", i 1988 ansvarlig for, at ca. 180.000 kurdere mistede livet, og op imod en million mennesker blev fordrevet fra deres hjem. Også deportationer, beskydninger og henrettelser blev anvendt i kampen mod kurderne. Formålet med de velplanlagte angreb mod kurderne var at affolke de kurdiske områder af Irak, blandt andet fordi mange kurdere støttede Iran, som Irak på daværende tidspunkt var i krig med.

Folkedrab i 1990'erne

I 1990'erne blev verden vidne til ikke mindre end to folkedrab i henholdsvis Rwanda og Bosnien.

Folkedrabet mod tutsi-befolkningen i Rwanda hører til blandt de mest brutale og hurtigst eksekverede folkedrab. Som følge af stridigheder mellem de to største befolkningsgrupper i Rwanda, hutuerne og tutsierne, indledte ekstremistiske hutuer i april 1994 et folkedrab på tutsierne. I løbet af kun 100 dage blev omkring 800.000 tutsier dræbt – heraf blev de fleste slået ihjel med macheter. Folk blev slået ned ved vejspærringer, opsøgt i deres hjem og dræbt i kirker, skoler og på hospitaler.

Det andet folkedrab i 1990'erne fandt sted i det nu tidligere Jugoslavien. Da Bosnien i 1992 erklærede sin uafhængighed fra Jugoslavien, udbrød der en blodig borgerkrig, som førte til, at ca. 100.000 mennesker mistede livet, hele landsbyer blev jævnet med jorden, og mere end 2 mio. mennesker måtte flygte fra deres hjem. Konflikten stod mellem serbere, kroater og bosniske muslimer, og massakrer, voldtægter og tortur blev en del af hverdagen. Overgrebene blev begået af alle krigens parter, men dog primært af de serbiske styrker. Et af de værste overgreb fandt sted den 11. juli 1995 i byen Srebrenica, hvor mere end 7.000 bosniske mænd og drenge blev dræbt af bosnisk-serbiske styrker.

Folkedrab i Darfur

At folkedrab langt fra hører fortiden til, understreges af den nuværende situation i Darfur-provinsen i det vestlige Sudan. Her mener mange, at der lige nu finder et omfattende folkedrab sted. Krisen i Sudan har luret længe, men brød for alvor ud i februar 2003, da oprørsgrupper begyndte at angribe regeringssteder i Darfur. Dette skete i protest mod den arabisk dominerede regerings mangeårige undertrykkelse af forskellige etniske grupper i Darfur. I sine bestræbelser på at nedkæmpe oprørerne har den sudanesiske regering trænet og leveret våben til lokale militser, som nu spreder død og ødelæggelse hos den ikke-arabiske befolkning i Darfur. Det er uvist, hvor mange mennesker, der siden februar 2003 har mistet livet som følge af konflikten, men det drejer sig formentlig om et sted mellem 100.000 og 300.000 mennesker. Desuden menes op mod 2 millioner mennesker nu at være på flugt.

Kilde: FN'S FOLKEDRABSKONVENTION (1948)

2. FN's folkedrabskonvention

I håb om at kunne forebygge fremtidige folkedrab vedtog FN i 1948 en folkedrabskonvention, hvori begrebet folkedrab blev defineret. Folkedrabskonventionens definition på folkedrab er karakteriseret ved, at folkedrab omfatter bestemte handlinger, som udføres mod en på forhånd defineret gruppe, med den specifikke hensigt at tilintetgøre gruppen.

På baggrund af de uhyrlige forbrydelser, som blev begået under det nazistiske folkedrab på jøderne, vedtog FN i 1948 en [folkedrabskonvention](#) i håb om, at man derved kunne forhindre fremtidige folkedrab. I konvention defineres begrebet folkedrab juridisk. Det er den definition, som i dag bliver anvendt i internationale retssager vedrørende folkedrab. Det gælder for eksempel ved den Internationale Krigsforbryderdomstol for det tidligere Jugoslavien, (ICTY), i Haag, som har til opgave at retsforfølge de ansvarlige bag de mange massakrer og overgreb, som fandt sted under borgerkrigen i det tidligere Jugoslavien i 1990'erne.

Hvad står der i FN's folkedrabskonvention?

Ifølge konventionen er et folkedrab et bevidst forsøg på helt eller delvist at tilintetgøre en af de fire følgende grupper:

FN's logo

- nationale grupper: defineres som en gruppe af individer, som har det til fælles, at de kommer fra samme land eller har samme nationale oprindelse.
- etniske grupper: defineres som en gruppe af individer, som har fælles kulturel baggrund og taler samme sprog.
- racemæssige grupper: defineres som en gruppe af individer, som har mange fysiske karakteristika til fælles og altså deler et genetisk tilhørsforhold.
- religiøse grupper: defineres som en gruppe af individer, som har samme religiøse overbevisning.

Det er altså ikke alle grupper, som er omfattet af folkedrabskonventionen, men det betyder ikke, at massedrab eller andre former for overgreb mod grupper, som ikke er beskyttet af FN's folkedrabskonvention, ikke er strafbart. Her er der nærmere tale om forbrydelser mod menneskeheden.

I konventionens artikel II defineres folkedrab som enhver af nedennævnte handlinger, der begås i den hensigt helt eller delvist at ødelægge en af de fire grupper:

- at dræbe medlemmer af gruppen,
- at tilføje medlemmer af gruppen betydelig legemlig eller åndelig skade,
- med forsæt at påføre gruppen levevilkår, beregnede på at bevirke gruppens fuldstændige eller delvise fysiske ødelæggelse,
- at gennemføre forholdsregler, der tilsigter at hindre fødsler inden for gruppen,
- med magt at overføre en gruppes børn til en anden gruppe,

Folkebrab kan være andet end at slå ihjel

I henhold til FN-konventionen kan man altså også tale om et folkebrab, selvom den pågældende gruppe ikke direkte udsættes for mord. Det betegnes også som folkebrab, hvis man for eksempel påfører en gruppe så svære livsbetingelser, at det bliver umuligt for gruppens medlemmer at

overleve. Et eksempel på dette er de omfattende deportationer under det armenske folkedrab, hvor tyrkerne drev tusindvis af armeniere ud i den syriske ørken og overlod dem til intet andet end sulten.

Forbrydelser mod menneskeheden

I tilfælde, hvor omfattende forbrydelser, som rettes mod en civilbefolkning, ikke kan kategoriseres som folkedrab, kan der være tale om forbrydelser mod menneskeheden. Forbrydelser mod menneskeheden kan for eksempel være drab, slaveri, tortur og andre umenneskelige overgreb. Folkedrab er også en forbrydelse mod menneskeheden, men adskiller sig fra andre forbrydelser mod menneskeheden, i kraft af, at folkedrab indeholder en særlig intention om helt eller delvist at ødelægge en særlig gruppe.

Politiske og sociale grupper ikke beskyttet af konventionen

De endelige formuleringer i FNs folkedrabskonvention var et resultat af mange og lange forhandlinger mellem medlemslandene, som hver især havde særlige ønsker. Konventionen er derfor præget af mange kompromiser og ikke mindst udeladelser. De hårde forhandlinger om den endelige ordlyd i konventionen var formentlig resultat af, at de enkelte medlemslande frygtede, at de selv ville kunne blive anklaget for folkedrab. Et eksempel er

Sovjetunionen, som kæmpede hårdt for og også lykkedes med at holde politiske og sociale grupper ude af konventionen, hvilket med stor sikkerhed skyldtes, at man i Sovjetunionen forfulgte blandt andet politiske modstandere af regimet. Et andet eksempel er USA, som først stadfæstede konventionen i 1988. Der gik altså 50 år fra konventionens tilblivelse indtil verdens mægtigste magt tiltrådte konventionen, og årsagen til dette skal formentlig findes i, at USA frygtede, hvordan deres behandling af den sorte amerikanske befolkning ville blive takseret i forhold til konventionen.

Svært at bevise en hensigt

Der er siden FN-konventionens tilblivelse blevet påpeget en række problemer ved konventionens definition på folkedrab. Et af de mest væsentlige er spørgsmålet om gerningsmandens hensigt. For at man kan dømmе nogen for folkedrab, skal man kunne bevise, at gerningsmanden har haft til hensigt helt eller delvist at ødelægge en gruppe. Dette kan være meget svært, da det ofte er nemmere at bevise, at forbrydelserne har fundet sted, end hvilken hensigt det lå bag. Et eksempel er Holocaust, hvor man aldrig har fundet en egentlig ordre fra Hitler omkring iværksættelsen af folkedrabet på jøderne, selv om Holocaust hører til blandt de mest veldokumenterede folkedrab. Måske har en sådan ordre aldrig eksisteret, men i mange tilfælde ved man, at vigtige ordrer er blevet destrueret, fordi gerningsmændene derved dækker over sig selv.

Spørgsmålet om helt eller delvist

Et andet problematisk aspekt ved definitionen på folkedrab er formuleringen om, at gruppen skal ødelægges "helt eller delvist". Det er nemlig uklart, hvad det betyder. Betyder det, at der også kan være tale om folkedrab, hvis man kun slår en meget lille del af gruppen ihjel, eller findes der i konventionen en underforstået minimumsgrænse? Samtidigt rejser det spørgsmålet om, hvorvidt det skal være et bestemt udsnit af gruppen, som eksempelvis lederne, som udryddes, eller om det er ligegyldigt. Konventionen giver ingen svar på disse spørgsmål og åbner derfor op for forskellige tolkninger.

Retssagen mod den bosnisk-serbiske kommandant Radislav Krstic ved den Internationale Krigsforbryderdomstol for det tidligere Jugoslavien er et eksempel på, hvordan man i international

lov har tolket spørgsmålet om helt eller delvist. Krstic blev i 2004 dømt for folkedrab i forbindelse med massakren på 7.000 bosniske mænd og drenge i den bosniske by Srebrenica i 1995, og dommen viser, at det er muligt at blive dømt for folkedrab, selv om ofrene kun udgjorde en relativ lille del af den bosnisk- muslimske befolkning på ca. 1,8 millioner.

Hvorfor betyder kategoriseringen noget?

Hvorvidt man kategoriserer forbrydelser som folkedrab eller ej, kan have betydning både under og efter selve folkedrabet. Det internationale samfund, som for eksempel FN, er ikke juridisk forpligtet til at gribe ind, men inden for de senere år, har man set en tendens til, at det internationale samfund føler sig moralsk forpligtet til at skride til handling i situationer, hvor der er tale om folkedrab. Derfor er mange lande også meget forsigtige med at bruge betegnelsen folkedrab. I forbindelse med det internationale samfunds ageren spiller også pressen en fremtrædende rolle, da en massiv pressedækning af et folkedrab kan være med til at lægge pres på politikerne. Under folkedrabet i Rwanda greb det internationale samfund ikke ind, og årsagen hertil skal formentlig findes i, dels at ingen i det internationale samfund var villige til at kalde det folkedrab, dels at situationen i Rwanda kun i begrænset omfang tiltrak sig pressens opmærksomhed.

Efter folkedrabets ophør kan det være vigtigt for de overlevende og ofrenes pårørende, om man kalder bestemte overgreb for folkedrab, da anerkendelsen af ofrenes lidelser er større ved folkedrab. Det kan desuden få betydning i forhold til det juridiske efterspil efter en række overgreb mod grupper. I henhold til international lov er folkedrab ikke værre end andre forbrydelser, men der er indenfor de seneste år blevet afsagt en række domme, som peger i retning af, at folkedrab regnes for den værste forbrydelse af alle. Der er nemlig tendens til, at der idømmes højere straffe i retssager om folkedrab i forhold til retssager, som vedrører andre forbrydelser mod menneskeheden.

Kilde 1:

FN's Konvention om forebyggelse af og straf for folkedrab (1948)

De kontraherende parter, som har overvejet den erklæring, som De Forenede Nationers plenarforsamling fremsatte i sin resolution nr. 96 (I) af 11. december 1946 om, at folkedrab efter folkeretten er en forbrydelse, som strider mod De Forenede Nationers ånd og mål og fordømmes af den civiliserede verden; som erkender, at folkedrab til alle tider i historien har tilføjet menneskeheden store tab, og som er overbevist om, at internationalt samarbejde er nødvendigt, hvis menneskeheden skal befries for denne afskyelige svøbe, træffer herved følgende aftale:

Artikel I

De kontraherende parter bekræfter, at folkedrab, hvad enten det begås i fredstid eller i krigstid, efter folkeretten er en forbrydelse, som de forpligter sig til at forhindre og straffe.

Artikel II

I nærværende konvention forstås ved folkedrab enhver af nedennævnte handlinger, der begås i den hensigt helt eller delvis at ødelægge en national, etnologisk, racemæssig eller religiøs gruppe som sådan:

- a. at dræbe medlemmer af gruppen
- b. at tilføje medlemmer af gruppen betydelig legemlig eller åndelig skade
- c. med forsæt at påføre gruppen levevilkår, beregnede på at bevirke gruppens fuldstændige eller delvise fysiske ødelæggelse
- d. at gennemføre forholdsregler, der tilsigter at hindre fødsler inden for gruppen
- e. med magt at overføre en gruppes børn til en anden gruppe.

3. Hvordan opstår folkedrab? – tre teoretiske bud

Hvordan udvikler et folkedrab sig? Hvad får mennesker til at slå deres medmennesker ihjel? Det er svært at sætte folkedrab på formel, men flere forskere har alligevel gjort forsøget. Her er tre forskeres bud på, hvordan og hvorfor folkedrab finder sted.

Jødiske mænd afventer udvælgelse i Auschwitz ©USHMM

Barbara Harff: Hvad udgør en risiko?

Barbara Harff er forsker ved det amerikanske flådeakademi. Hun har beskæftiget sig med folkedrab og politisk motiverede massedrab siden 1955.

Harff har set på forskellige faktorer og konkluderer, at folkedrab og politisk motiverede massedrab oftest sker:

- I forbindelse med et voldeligt magtskifte, hvor ønsket om en ny samfundsorden er til stede,
- som led i en strategi under eller lige efter borgerkrig, eller
- efter at et oprør er slået ned.

Hun konkluderer også, at risikoen er størst i samfund med et diktatorisk styre, og hun mener, at folkedrab oftest bliver udløst af en elite med en ekskluderende ideologi, og/eller hvis eliten repræsenterer en etnisk minoritet. Endnu en omstændighed, som kan have indflydelse, er landets

internationale samhandel. Hvis et land handler meget med andre lande, minimerer det risikoen for folkedrab væsentligt. Risikoen er også højere i samfund, hvor der tidligere har fundet folkedrab eller politisk motiverede massedrab sted, og hvis der har været et eller flere voldsomme politiske oprør.

Ifølge Harff kan disse faktorer tilsammen lede til folkedrab. Er de til stede hver for sig, er risikoen derimod ikke så stor.

Gregory Stanton: Folkedrab som stadier

Gregory Stanton er folkedrabsforsker og -aktivist. Han har bl.a. beskæftiget sig med, hvordan man kan forhindre folkedrab og har stiftet organisationen ”Genocide Watch”, som han også er formand for.

Stanton mener, at folkedrab udvikler sig i ti stadier, som man bør være opmærksom på, hvis folkedrab skal forhindres. Ifølge Stanton forekommer stadierne altid i samme rækkefølge, og hvert stadie forstærker hinanden. De processer, som kendetegner det første stadie, stopper desuden ikke, når og hvis det næste stadie indtræder, men vil være til stede under hele processen frem mod et eventuelt folkedrab. De ti stadier er:

1. **Klassificering**, foregår i alle samfund og er et redskab til at afgøre, hvilken identitet man har, og hvilken gruppe man tilhører. Klassificering kan dog også bruges negativt, hvis det fx er forbudt at blande grupperne, eller hvis de bliver behandlet meget forskelligt.
2. **Symbolisering**, er også en almindelig proces, der kan bruges negativt. Symbolisering består i, at forskellige grupper gives navne eller symboler eller karakteriseres ud fra bestemte træk såsom udseende eller klædedragt.
3. **Diskriminering** forekommer når en dominerende samfundsgruppe bruger love og politisk magt til at fratage retten fra mindre magtfulde grupper.
4. **Dehumanisering**. På dette stadie bruges klassificering og symbolisering til at nedgøre en gruppe ved at betegne dem som umenneskelige; eksempelvis ved at sammenligne dem med dyr.
5. **Organisering**. Folkedrab begås altid af grupper og kræver derfor organisering og planlægning. Det kan bestå i at skaffe våben og træne, de der skal udføre folkedrabet. Ofte foretages den af stater eller militære grupper.
6. **Polarisering**, består i at moderate grupper – modstandere af den proces, der er i gang – elimineres.
7. **Forberedelse**, er langt mere detaljeret end det fjerde stadie organisering. De konkrete ofre identificeres og registreres, fx ved at tildele dem ID-kort. Ofrene kan eventuelt også blive frataget deres ejendom, og de kan blive samlet i ghettoer, bygninger eller lejre.
8. **Forfølgelse** er kendetegnet ved at ofrene bliver identificeret og udskilt på baggrund af deres tilhørsforhold til en bestemt gruppe
9. **Udryddelse**, består i at fordrive, voldtage eller dræbe de ofre, som er blevet udskilt.
10. **Benægtelse**. Når et folkedrab har fundet sted, forsøger gerningsmændene at skjule og benægte, hvad de har gjort.

Stantons teori er motiveret af et ønske om at forhindre folkedrab. Derfor har han for hvert stadie også formuleret anbefalinger til, hvordan et eventuelt folkedrab kan standses.

Ervin Staub: Folkedrabet psykologi

Ervin Staub er professor i psykologi og beskæftiger sig med psykologiske aspekter af fred og konflikt. Han har også arbejdet med forsoning i Rwanda.

Ervin Staub mener, at udviklingen hen imod et folkedrab sker gradvist og næsten ubemærket. Ifølge Staub er tre ting særligt afgørende for, at folkedrab kan udvikle sig:

- Svære levevilkår
- Gruppedynamikker
- Visse kulturelle/samfundsmæssige træk

Svære levevilkår kan betyde, at en gruppe føler sig truet både fysisk og psykisk, fordi gruppens medlemmer oplever, at de ikke har kontrol over deres eget liv. Man forsøger at finde en forklaring på de svære levevilkår, men ofte er det ikke muligt, og i stedet retter man sin frustration mod andre. Det sker tit samtidig med, at gruppen ændrer verdenssyn og udvikler en ideologi, som kan give håb om en lysere fremtid uden ”de andre”. Gradvist ændrer gruppen sin opfattelse af verden og af, hvad der er rigtigt og forkert.

Det at tilhøre en gruppe er vigtigt for et menneskes identitet og selvfølelse, og truslen gør, at der opstår et behov for at beskytte sig selv og for at styrke sit og gruppens selvværd. Det kan ske ved at fremhæve sig selv på bekostning af andre udenfor eller i gruppen, hvorved gruppefølelsen bliver styrket. Netop gruppedannelsen spiller en vigtig rolle, idet moralfølelsen ifølge Staub er mindre i grupper end hos individer. Ansvarsfølelsen bliver mere diffus, og gruppens medlemmer overlader ofte styringen til gruppen og dens ledere. I yderste konsekvens bliver gruppefølelsen så stor, at man er villig til at ofre sit liv eller slå ihjel for fællesskabet.

Kritik af Ervin Staub

Ervin Staubs teori om at et folkedrab udvikler sig ved, at diskriminationen gradvis bliver øget, er hans mest kendte og også hans mest kritiserede idé. Psykolog og politolog Jacques Semelin har fx indvendt, at et folkedrab ofte kan udvikle sig meget hurtigt, og at et samfund kan ændre sig drastisk på meget kort tid. Sociologen Helen Fein har kritiseret Staub for, at hans teori ikke gør det muligt at skelne mellem folkedrab og andre former for social uro.

Forklaringen på, hvorfor mennesker kan begå folkedrab, skal ifølge Staub også findes i forholdet mellem individ og samfund. Nærmere bestemt i den måde, mennesker bliver formet af det omgivende samfund, og de erfaringer, de gør sig. Det er eksempelvis mere sandsynligt, at man accepterer voldshandlinger, hvis man vokser op i et stærkt voldeligt samfund, end hvis man lever i et samfund, hvor vold ikke hører til dagligdagen. Risikoen er også større i stærkt autoritære og meget ensrettede samfund. Gerningsmænd formes og udvikler sig – ligesom et folkedrab – også gradvist.

Tilskuer til folkedrab?

Inden for folkedrabsforskningen taler man ofte om forskellige aktører, der altid er til stede i et folkedrab nemlig ofre, gerningsmænd, tilskuere og modstandere. Staub mener, at grænsen mellem disse roller nemt kan ændre sig. Folk er ikke bundet til én rolle, og balancen mellem dem kan være hårfin og svær at afgøre. Særligt tilskuernes rolle er ifølge Staub vigtig, fordi de kan være med til at ændre situationen.

En tilskuer kan blive gerningsmand, hvis vedkommende opfatter ofrene på samme måde som gerningsmændene gør. Men selvom tilskueren ikke vælger at blive gerningsmand, kan en forståelse for gerningsmændenes holdninger bruges til at retfærdiggøre egen passivitet.

Omvendt kan en tilskuer vælge at yde modstand og være med til at få gerningsmændene til at tvivle på det moralsk forsvarlige i deres handlinger. Eller de kan få gerningsmændene til at overveje og blive bekymrede over de konsekvenser, som deres handlinger kan få for dem selv. Selv små handlinger – som fx bare at kritisere gerningsmændene – kan ifølge Staub starte en gradvis udvikling hen imod en mere aktiv modstandskamp og vilje til at sætte sit liv på spil for at hjælpe eller redde ofrene.

[Læs mere om tilskuere, gerningsmænd og modstandere](#)

4. Kan folkedrab forebygges?

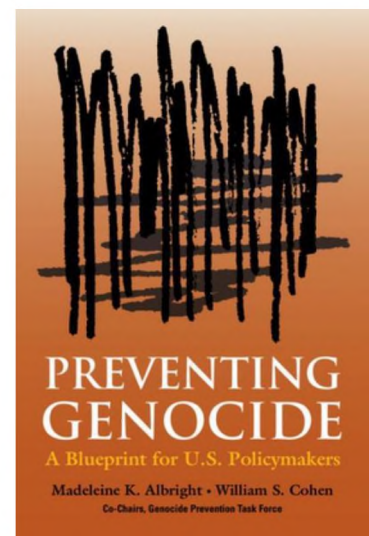
Der findes stor viden om, hvordan folkedrab starter og udvikler sig, men alligevel sker der nye folkedrab. Det har vist sig at være svært at omsætte viden til handling, som kan forhindre eller stoppe et folkedrab. Både USA og FN har sat problemet på dagsordenen og har udarbejdet en række anbefalinger til, hvad det internationale samfund kan gøre, når et folkedrab er under opsejling.

Folkedrab koster menneskeliv og har stor indvirkning på de overlevende og det samfund, det har fundet sted i. Men folkedrab påvirker også situationen i andre lande, fx som følge af flygtningestrømme, eller fordi det kræver militær indgriben at stoppe et folkedrab. Derfor arbejder bl.a. USA og FN for at forhindre nye folkedrab. Her har man udpeget nogle af de risikofaktorer, som kan lede til folkedrab, og som man bør holde øje med, hvis folkedrab skal forhindres i fremtiden.

Hvad skal man holde øje med?

I 1998 tog den daværende amerikanske præsident Bill Clinton initiativ til en undersøgelse af, hvordan folkedrab kan forhindres. Han bad Barbara Harff, der er forsker ved det amerikanske flådeakademi, om at udpegede faktorer, man bør holde øje med, hvis folkedrab skal stoppes i opløbet. Harff konkluderede følgende:

- Risikoen for folkedrab er størst i samfund med diktatur.
- Folkedrab udløses som oftest af en elite med en ekskluderende ideologi, og/eller hvis eliten repræsenterer en etnisk minoritet.
- Hvis et land handler meget med andre lande, minimerer det risikoen for folkedrab væsentligt.
- Risikoen er højere i samfund, hvor der tidligere har fundet folkedrab sted, og hvor der tidligere har været et eller flere voldsomme politiske oprør/uro.

Ifølge Harff er det kombinationen af disse faktorer, der tilsammen kan lede til folkedrab. Er de til stede hver for sig, er risikoen ikke så stor.

Siden 1999 har det amerikanske efterretningsråd lavet en såkaldt overgrebsobservationsliste fire gange om året. Listen identificerer lande og situationer, hvor der er risiko for overgreb eller folkedrab.

Hvordan kan man forhindre folkedrab?

I 2007 blev der nedsat en arbejdsgruppe – Genocide Prevention Task Force, som skulle undersøge, hvordan USA kan være med til at forhindre folkedrab og massevold. I december 2008 konkluderede gruppen, at følgende kan være med til at forhindre folkedrab:

- Kampen mod folkedrab skal prioriteres fra højeste sted, og det skal stå helt klart, at der er lederskab og politisk vilje bag denne dagsorden.
- Der skal være adgang til penge, som kan bruges hurtigt og uden for mange bureaukratiske forhindringer.
- Der er behov for en bred indsats, der omfatter:

- Overvågning og risikovurdering, så man kan sætte ind tidligt.
- Forebyggelse i risikoområder ved internationalt samarbejde fx om at udvikle institutioner som retsvæsen og domstole og styrke civilsamfundet.
- Mulighed for ved diplomatiske midler at gribe ind i situationer, som potentielt kan udvikle sig til et folkedrab. Fx ved at forsøge at påvirke lederne i området og forhindre deres planer.
- Brug af militær, både når et folkedrab er gået i gang, men også for at stoppe voldelige konflikter, som kan udvikle sig til folkedrab.
- Internationalt samarbejde hvor man fx udveksler informationer om særligt risikobetonede områder.

Den amerikanske arbejdsgruppe: Genocide Prevention Task Force

Initiativet til gruppen blev taget af det amerikanske akademi for diplomati (ADD), det amerikanske Holocaustmuseum i Washington (USHMM) og Det Amerikanske Institut for Fred (USIP). Den tidligere amerikanske udenrigsminister Madeleine Albright og tidligere forsvarsminister William Cohen var ledere af arbejdsgruppen, the Genocide Prevention Task Force. Gruppens medlemmer var mennesker med erfaring fra relevante områder, som fx FN eller amerikansk politik.

Medlemmerne fik hjælp og informationer fra fem ekspertgrupper inden for områderne: risikovurdering og advarsel om mulige overgreb; før-krisehåndtering i risikoområder; standsning af situationer, der er ved at udvikle sig i en uheldig retning; militære muligheder for at forhindre og stoppe igangværende overgreb og påvirkning af det internationale samfund.

[Læs mere om arbejdsgruppen og download rapport \(på engelsk\)](#)

Fornyet amerikansk fokus på at forhindre folkedrab

Den amerikanske præsident Barack Obama har også fokuseret på, hvordan folkedrab og massevold kan forhindres. I august 2011 besluttede Obama fx at gennemføre en undersøgelse af, hvilke redskaber til at forebygge og forhindre folkedrab som den amerikanske administration råder over. Undersøgelsen tog bl.a. udgangspunkt i den rapport, som blev udarbejdet i 2008, og har resulteret i konkrete anbefalinger til, hvordan USA kan styrke indsatsen mod folkedrab og andre overgreb. Derudover har undersøgelsen givet konkrete anbefalinger til, hvordan et ”råd for overgrebsforebyggelse” skal sammensættes, og hvordan dets arbejde skal tilrettelægges.

Rådet skal arbejde på tværs af de forskellige amerikanske ministerier. Ved at samarbejde med efterretningstjenesten i USA og andre lande skal det identificere trusler om folkedrab og overgreb rundt om i verden og hjælpe den amerikanske regering med at gøre indsatsen mod folkedrab og overgreb mere smidig og effektiv.

[Læs Obamas beslutning om undersøgelsen og rådet \(på engelsk\)](#)

[Læs om yderligere initiativer igangsat af Obama \(på engelsk\)](#)

FN og forebyggelse af folkedrab

FN har en særlig rådgiver, der har til opgave at forebygge og forhindre folkedrab. Rådgiveren holder øje med otte forskellige advarselstegn. De er ikke prioriteret i en særlig rækkefølge, og alle skal ikke være opfyldt, før der ifølge FN kan være risiko for folkedrab. De otte advarselstegn er:

1. Forholdet mellem grupper. Foregår der diskrimination, eller er der konflikter og spændinger internt i og mellem grupper?
2. Svækkelse af mekanismer, der kan medvirke til at forhindre folkedrab. Har udsatte grupper fx den rette adgang til beskyttelse, og bliver forbrydelser begået mod dem straffet?

3. Ulovlige våben og væbnede grupper eller sammenstød. Hvordan formes de væbnede grupper, og hvad er gået forud for eventuelle sammenstød?
4. Handlinger, som kan udskille visse grupper. Er der fx propaganda, der opdeler folk i ”os” og ”dem”?
5. Omstændigheder, der kan understøtte folkedrab. Sker der fx pludselig eller gradvis styrkelse af militæret eller andre militante grupper? Bliver bestemte gruppers rettigheder begrænset, eller svækkes de borgerlige rettigheder og friheder?
6. Folkedrabslignende handlinger. Dvs. handlinger, der falder ind under den juridiske definition af folkedrab og andre handlinger, som kan have til formål at udrydde en gruppe. Fx bevidst at fratage en gruppe adgang til rent vand, mad og medicin.
7. Bevis på at nogen har til hensigt delvist eller helt at udrydde en gruppe.
8. Udløsende faktorer, såsom kommende valg, regeringsskifte, begyndende væbnet konflikt eller naturkatastrofer.

Rapportører rundt om i verden giver besked til den særlige rådgiver, der analyserer de indberetninger, han får. Hvis den særlige rådgiver vurderer, at der er særlig risiko for folkedrab, krigsforbrydelser, etnisk udrensning eller forbrydelser mod menneskeheden, giver han besked til FN's sikkerhedsråd via FN's generalsekretær. Samtidig giver han også anbefalinger til, hvad FN kan gøre for at forhindre et eventuelt folkedrab.

Sikkerhedsrådet holder herefter øje med situationen, gør det pågældende land opmærksom på problemerne og opfordrer det til at finde en løsning. Hvis landet ikke forsøger at rette op på situationen kan sikkerhedsrådet indføre sanktioner, eller det kan indsætte væbnede styrker.

[Læs om de advarselstegn, som FN holder øje med](#)

Hvad nu hvis ...?

Srebrenica-massakren¹ bliver ofte fremhævet som et eksempel på, at det ikke lykkedes at gribe ind i tide og forhindre et folkedrab, selvom der var tegn på, at det var ved at ske. Men hvad ville der være sket, hvis der ikke var blevet grebet ind? Der ville måske være blevet dræbt endnu flere?

Det er en svær – og ofte upopulær – beslutning at foretage en militær intervention, bl.a. fordi det er dyrt og har store menneskelige omkostninger. Men også fordi man blander sig i et andet lands anliggender. Det er måske en del af forklaringen på, at der ofte først bliver grebet ind, når situationen for alvor er ude af kontrol – som fx i Rwanda eller Bosnien.

Det er svært at forudse et folkedrab, men det er også svært at vide, hvordan en situation kunne have udviklet sig. Der er med stor sandsynlighed eksempler på situationer rundt om i verden, som kunne være endt i folkedrab, hvis ikke nogen havde reageret, men det får vi heldigvis aldrig at vide.

Artiklen er skrevet af Anne Wæhrens, Ph.d.-studerende, DIIS, 2013

¹ Srebrenica-massakren kostede i juli 1995 mere end 8.000 bosniske muslimer livet. I dag er massakren blevet et symbol på de uhyrligheder, der fandt sted overalt i Bosnien, og især på de bosniske serberes overgreb mod den muslimske befolkning. Samtidig fremstår massakren som symbol på det internationale samfunds svigt.

5. Holocaust

Nazisternes folkedrab på Europas jøder bliver kaldt Holocaust. Folkedrabet kostede seks millioner jøder livet og fandt sted mellem 1941 og 1945.

Før den tid var jøderne blevet udsat for diskrimination og forfølgelse i det nazistiske Tyskland og i de lande, der var besat af Tyskland.

Fakta om Holocaust

- Omkring 6 millioner jøder døde mellem 1941 og 1945:
 - 3 millioner blev slået ihjel i udryddelseslejre
 - 1,5 millioner blev dræbt af Einsatzgrupper
 - 1,5 millioner blev dræbt ved henrettelser eller døde af sult, sygdom og af at "arbejde til døden" i koncentrationslejre og ghettoer
- De fleste var østeuropæiske jøder. Ca. 2,7 millioner polske og 2,1 millioner russiske jøder blev ofre for nazisternes forbrydelser

Før folkedrabet

Antisemitiske fjendebilleder, inddeling af mennesker i racer og eksklusion

Antisemitisme var ikke et ukendt fænomen i mellemkrigstidens Europa. Det nye var, at den tyske nazi-stat (1933-1945) kombinerede antisemitismen med tidens racelære og ophævede den til statsideologi. Det vil sige, at man skabte et legalt grundlag for at diskriminere og forfølge den jødiske minoritet i Tyskland. Samtidig blev der ved propagandaens hjælp fremstillet et fjendebillede af "Jøden" som roden til alt ondt.

Farlige forestillinger

Skilt opsat i 1930'erne af NSDAP uden for den tyske by Eschenbach. Teksten lyder "Jødernes far er djævelen".
Foto: United States Holocaust Memorial Museum.

NAZITYSKLAND, 1935. Uden for en lille tysk by er opstillet et skilt med teksten Der Vater der Juden ist der Teufel – djævlén er jødernes far. På dette tidspunkt udgør de tyske jøder cirka en halv million af den samlede tyske befolkning på 70 millioner. Før Hitler kom til magten, levede de som andre tyskere. Nu bliver de udråbt som folkefjender og mister retten til at stemme og til at gifte sig med hvem, de vil. Folk råber “jøde” efter dem på gaden, og gamle venner, naboer og kollegaer holder op med at hilse. På et tidspunkt må deres børn ikke længere gå i skole med ikke-jødiske børn, og en dag får de syet en gul stjerne på tøjet og bliver deporteret til en ghetto eller en kz-lejr.

Udviklingen fra tysk medborger til uønsket jødisk mindretal sker ikke fra den ene dag til den anden. Det er en proces over tid, der starter med forestillingen om, at jøderne er anderledes – og farlige. I sidste ende er den forestilling med til at legitimere Holocaust. Men hvordan går en befolkning fra fredelig sameksistens til folkedrab? Hvorfor er det lige jøderne, der skilles ud fra det tyske fællesskab? Og hvilke fordomme og fjendebilleder kan true en hel befolkningsgruppes eksistens?

TIDSLINJE:

Før 500	Jøder forfølges af kristne grupper
500-1500	Jøder beskyldes for Jesu død, pest og spedalskhed
1800-1900	Jødeforfølgelser i Rusland og Østeuropa
1900	»Zions Vises protokoller«
1925-1926	»Mein Kampf« bliver udgivet
1933-1945	Nazisternes folkedrab på Europas jøder

Os og dem

Had til jøder er en del af nazismens ideologiske fundament. For at rodfæste hadet i den tyske befolkning spiller NSDAP på negative forestillinger om jøder for at skabe et ‘os’ og et ‘dem’. Opdelingen i os og dem er ikke enestående for nazisterne og Tyskland, men er en mekanisme, der ses i fællesskaber og samfund på tværs af tid og sted. Mennesker har til alle tider trukket grænser mellem sig selv og andre. Når én gruppe udpeger en anden gruppe som modsætning, er det med til at opbygge identitet og intern sammenhængskraft. Denne proces udspiller sig som regel harmløst, men den kan under visse betingelser skabe reel splittelse og føre til udgrænsning af ‘de andre’.

Fordomme, stereotyper og fjendebilleder

- En fordom er en forudfattet og ofte negativ holdning til personer eller grupper.
- En stereotyp er en stivnet, forsimplet og unuanceret fremstilling af nogen eller noget.
- Et fjendebillede er et ekstremt negativt og forvrænget syn på bestemte mennesker eller grupper, som fremstilles som trusler.

Antisemitisme – 2000 års had og fordomme mod jøder

Antisemitisme er en samlebetegnelse for fordomme, had og vold mod jøder og har eksisteret i Europa i 2000 år. Anti betyder, at man er modstander af noget, og semitisme henviser til den sprogfamilie, der omfatter sprogene hebræisk, arabisk og aramæisk. Antisemitisme kan komme til udtryk som hån og nedsættende tale, negativ forskelsbehandling, udelukkelse fra fællesskaber, vandalisering og hærværk, fysiske overfald og drab. Centralt i antisemitismen er forestillingen om, at jøder har en række negative karaktertræk: De er griske, utroværdige, magtsyge og manipulerende. Hertil kommer ideen om, at de vil omstyrte den gældende samfundsorden og selv tage magten. Tilsammen udgør disse forestillinger den antisemitiske grundfortælling, som i sin substans ikke har ændret sig i 2000 år. Den er gennem tiden blevet formet efter lokale og historiske sammenhænge, men hviler på samme forståelse af, hvem jøder er, og hvad de vil som gruppe.

En middelaldermyte påstod, at jøder brugte kristne børns blod i deres religiøse ritualer. Denne illustration stammer fra et opslagsværk fra 1493.
Foto: Public domain.

Hvad er jødedom?

Jødedommen er den ældste af de tre store monoteistiske religioner, jødedommen, kristendommen og islam, der dyrker én gud. Som religiøs gruppe har jøderne deres oprindelse i de hebræiske folkeslag, der blev fordrevet, da romerne indtog Palæstina i antikken. Jøderne udvandrede herefter til Europa og andre steder i verden. I de nye lande integrerede de sig i varierende grad. Nogle grupper af jøder fastholdt deres oprindelige traditioner og skikke, mens andre tilpassede sig det nye samfund eller antog samme levevis som den lokale befolkning.

Forskellige definitioner af, hvem der er jøde

Ifølge den danske historiker Sofie Lene Bak er der mindst fire definitioner på, hvem der er jøde: “Den halakhiske definition siger, at man er jøde, hvis ens mor er jøde, eller hvis man er konverteret til jødedommen efter bestemte regler. En juridisk definition er, at en jøde er et medlem af Det Mosaiske Trossamfund (eller andre anerkendte jødiske trossamfund). En definition baseret på tilhørsforhold vil hævde, at det afgørende er, at personen føler en tilknytning til jødisk kultur og religion, hvor det er underordnet, om det er far eller mor, som er jøde. En racistisk definition ser bort fra tilhørsforhold og tro. Racismen påstår, at menneskeheden kan inddeles i racer med særskilte racetræk, som er arvelige og uforanderlige.”

Antijudaisme og myter om jøder

I det 1. århundrede havde modviljen mod jøder form af en religiøs antipati, også kaldet antijudaisme. I denne periode opstod de første sejlivede myter, som blev spredt af kristne for at

lægge afstand til jødedommen. Her blev jøderne blandt andet anklaget for at have slået Jesus ihjel. Denne myte har overlevet frem til i dag, også selv om det af historiske kilder klart fremgår, at romerne korsfæstede den historiske person Jesus af Nazaret. En anden myte påstod, at jøder dræbte kristne børn for at bruge deres blod i religiøse ritualer. Denne fortælling fik stor udbredelse op gennem middelalderen og rodfæstede sig mange steder i verden. Periodens myter har det til fælles, at de skulle få jødedommen til at fremstå som indbegrebet af det onde, mens kristendommen var det gode og rigtige. Følgerne blev mistro, had og vold mod jødiske samfund rundt om i Europa.

Pest, ågerkarle og pogromer

I middelalderens Europa blev jøder beskyldt for at forgifte brønde og for at sprede sygdomme som spedalskhed og pest. Som konsekvens levede de ofte adskilt fra resten af befolkningen, og mange steder var det forbudt for dem at eje land. Jøder blev dog tolereret, når der var brug for dem. For eksempel fungerede de som pengeudlånere, fordi den kristne kirke forbød kristne at tage renter for pengeudlån. Erhvervet var imidlertid et foragtet embede og blev koblet til beskyldninger om åger – at tage urimelig høje renter for pengeudlån.

Gennem historien er antisemitismen flere steder kulmineret i reelle pogromer, dvs. organiseret, voldelig forfølgelse af jøder. Pogromer var især udbredt i det russiske kejserrige i slutningen af 1800-tallet og starten af 1900-tallet, hvor bygninger og ejendomme blev plyndret, og jøder overfaldet og dræbt.

»Zions Visers protokoller«

I starten af det 20. århundrede begyndte skriftet »Zions Visers protokoller« at cirkulere, og det fik stor betydning for antisemitismens udbredelse i Europa. Protokollerne udgav sig for at være et referat af et møde mellem magtfulde jøder, der planlagde en global magtovertagelse. Skriftet var imidlertid fabrikeret til lejligheden, personerne var fiktive, og mødet havde aldrig fundet sted. Men selv om bogen hurtigt blev afsløret som et falskneri udformet af den russiske zars efterretningstjeneste, levede teorien om de magtbegærlige jøder videre. Samtidig vendte middelaldermyten om den pengegriske jøde tilbage med fornyet styrke. Det førte til en udbredt forestilling om jøder som en særlig velhavende gruppe, der var kommet til penge på uærlig vis. Også i nutidens fordomme er der klare referencer til forestillingen om magtfulde jøder i den internationale finansverden.

Antisemitisme i Tyskland

Da Hitler bliver kansler i 1933, udgør jøderne mindre end 1 procent af den samlede tyske befolkning. Flertallet bor i storbyerne, nogle er religiøse, andre er helt integreret i det tyske samfund og gift med ikke-jødiske tyskere. Periodens antisemitisme er især koblet til forestillingerne om jøders rigdom og påståede magt. Nogle tyske jøder har fremtrædende positioner i retsvæsenet, finansverdenen og embedsværket og på universiteterne. Derfor er de også synlige i samfundet, hvilket stikker til nogle tyskeres misundelse og fordomme. Fælles for alle tyske jøder er, at nazisternes magtovertagelse får store konsekvenser.

Gamle myter og nye raceteorier

Da NSDAP får magten, finder partiet mange af de gamle antisemitiske myter frem, og Hitler fremturer mod jøderne i tale og skrift. Han genopliver myten om en hemmelig jødisk plan for overtagelse af verdensherredømmet, og han anklager dem for at være sammensvorne med kommunisterne. Hitler kobler de gamle fordomme om jøder med tidens nye videnskabelige teorier

om racer, som dominerer i Europa. Det er udbredt praksis, at videnskabsfolk kategoriserer menneskeheden i forskellige racer, hvor bestemte befolkningsgrupper bliver fremhævet som mere udviklede end andre. Hitler regner den 'ariske race', bestående af høje, blonde, nordeuropæere, for overlegen. Jøderne, der ifølge Hitler er en race i sig selv, befinder sig nederst i hierarkiet. I bogen »Mein Kampf« beskrives de som "en snylter på de andre folkeslag" og en "parasit, der som en skadelig bacille breder sig mere og mere".

Hadet bliver hverdag

Med tiden bliver jødehadet hverdag i Tyskland. I politik omtales jøder konsekvent negativt og karikeret – ofte med gamle fordomme i front. Aviserne bringer karikaturtegninger af store, tykke jøder med krumme næser og lumske blikke, siddende på bjerge af penge. Tilsammen er fremstillinger og sprogbrug med til at skabe et fjendebillede af jøder som utilregnelige, magtsyge og skadelige. På den måde bliver det gradvist legitimt at se ned på jøder, tale grimt til dem og behandle dem som andenrangsborgere. Tysk-jødiske Lea Schabinski-Faranof oplever hetzen:

” *En dag kom to drenge ind [i butikken]. De stod der bare og kiggede på min far. Stirrede bare på ham. Min far spurgte dem: 'Hvad leder I efter? Kan jeg hjælpe jer med noget?' Den ene sagde: 'Tja, vi har fået at vide, at når man kigger en jøde i øjnene, så kan man se djævelen derinde. Jeg ville bare gerne se, om det passer.'*

For de tyske jøder er stemplingen og hetzen et hårdt slag. Mange har levet i Tyskland i generationer, men nu er de et uønsket mindretal. På husmurene i Berlin hænger bannere med opfordringer til ikke at handle hos jøder. Dem ser tysk-jødiske Gerda Haas som ung:

” *Min søster og jeg plejede at snige os forbi de kæmpe plakater og bannere, der var over hele byen. Vi prøvede ikke at kigge på dem og lade, som om de ikke var der. Vi tænkte, at hvis vi ikke så på dem, så var de der ikke. Men de var der. Den erkendelse tog over, lidt efter lidt.*

Kilde 2: “Den sorthårede jødedreng lurer i timevis”

Den sorthårede jødedreng lurer i timevis med satanisk glæde malet i sit ansigt på den intetanende unge pige, som han skænder med sit blod og derved røver fra hendes folk. Med alle midler prøver han på at ødelægge racegrundlaget for det folk, han vil undertvinge. Ligesom han selv planmæssigt ødelægger gifte kvinder og unge piger, således gyser han heller ikke tilbage for selv i største omfang at omstyrte blodets skranker for andre. Det har været, og det er jøder, som bringer negre til Rhinen, altid med den samme bagtanke og det åbenlyse formål ved den avl af bastarder, der nødvendigvis indtræffer, at ødelægge den forhadte hvide race, styrte den ned fra sin kulturelle og politiske højde og selv opkaste sig til herre over den.

Adolf Hitler i »Mein Kampf«, bind 1 (1925), Jørgen Paludans Forlag, 1966, s. 219

Kilde 3: Tysk børnebog fra 1930'erne

Tysk børnebog fra 1930'erne med teksten: “Den stærke, ranke, tyske arier sammenlignet med den grimme jøde, der snyder og ikke vil arbejde.”

Foto: Getty Images.

6. Propaganda til folket

Fører kult, folkefællesskab og fælles fjende

Propaganda er ensidige budskaber, der formidles systematisk og på en måde, som appellerer til følelserne. Formålet er at styre modtagerens politiske holdninger og handlinger i en bestemt retning. Propagandaen i Nazityskland har flere vigtige mål. Ét er at fremme personkulten omkring Hitler som den ubetingede leder af folket. Et andet er at udbrede nazisternes vision om fremtidens Tyskland. Især ideen om, at der eksisterer et særligt folkefællesskab mellem tyskerne – et Volksgemeinschaft. Ifølge nazisterne består folkefællesskabet af tyskere med det 'rigtige' blod. Den bagvedliggende forestilling er, at tysktalende folk både er blodsbeslægtede og knyttet sammen med jorden – Blut und Boden. Formlen for rigtige og forkerte tyskere henter nazisterne i datidens racebiologi, som inddeler befolkningsgrupper i forskellige racer, hvor nogle opfattes som mere udviklede end andre. Med det udgangspunkt opbygger nazisterne et samfundsideal og tilbyder tyskerne et stærkt folkefællesskab. Sidst retter propagandaen også et nådesløst anslag mod landets jøder, der dæmoniseres i medier, kultur og undervisning som en fælles fjende.

Afbrænding af bøger i Berlin i 1933.
Foto: Keystone / Stringer / Getty Images.

Kontrol med medierne

Propagandaen skal vise tyskerne, at nazisterne ikke alene har visionen om en bedre fremtid. De har også en plan, der vil skabe fremgang, og en leder, der kan føre planen ud i livet. Derfor er

Ministeriet for Propaganda og Folkeoplysning noget af det første, Hitler opretter, og han udpeger Joseph Goebbels som propagandaminister.

At kunne styre nyhedsmængden og offentlighedens adgang til information er en forudsætning for kontrollen med tyskerne. Med den ene hånd bombarderer Goebbels derfor befolkningen med bestemte budskaber, og med den anden kvæler han modstand og kritik. Begrebet Lügenpresse, den løgnagtige presse, bliver anvendt til at sætte kritiske medier i et dårligt lys. Der indføres også skrap censur for at forhindre politiske modstandere i at komme til orde i den offentlige debat. På den måde bliver den almindelige tyskers adgang til alsidig information stærkt begrænset.

Efter magtovertagelsen bliver hilseformen Hitlergruß påbudt ved lov for offentligt ansatte og i skoler som en demonstration af politisk stæthed og loyalitet over for Hitler. Den udføres ved en løftet højre arm med håndfladen nedad, der følges af ordene “Heil Hitler” eller “Sieg heil”. Hitlergruß udbredes senere blandt almindelige tyskere og i militæret.

Foto: ullstein bild Dtl. / Getty Images.

”Jøderne er vores ulykke!”

»Der Stürmer« er en stærkt antisemitisk avis, der udkommer i Tyskland 1923-1945. På forsiden af hvert nummer står trykt: “Jøderne er vores ulykke!”, og avisen publicerer mange fanatiske historier. Under overskrifter som “Hvem er børneslagteren i Breslau?” og “Sultende tyske piger i kløerne på liderlige jødebukke” kan tyskerne læse om jøders påståede ritualmord på kristne børn, vulgære seksuelle eskapader og økonomiske fupnumre. Avisens oplag stiger fra 14.000 om ugen i 1927 til næsten 500.000 i 1935.

»Der Stürmer« udgives af Julius Streicher, der er radikal antisemit og en af Hitlers trofaste støtter.

Foto: John Frost Newspapers / Alamy Stock Photo.

Partidage i Nürnberg – “Et folk, et rige, en fører”

Nazistpartiet bruger massemøder og store forsamlinger til at opbygge personkulten omkring Hitler. En af de vigtigste begivenheder er de årlige partidage i den sydtyske by Nürnberg. Her mødes Hitler og folket i en overdådig fejring af nazismen. Det er massesuggestion – folkeforførelse – på højeste niveau. Partidagene består af pompøse seancer, der strækker sig over flere dage, og som er nøje orkestreret med faneoptog, fællessang og fyrværkeri. Hitlerjugend går i parade gennem byen, hvor der hænger nazi-bannere og swastikaflag.

Partimedlemmer er opstillet i enorme hagekorsformationer, de råber “Sieg Heil” i kor og lytter til taler fra Hitler og andre højtstående nazister. Hundredtusindvis af partifæller og almindelige borgere overværer partidagene i Nürnberg, men det samlede publikum er langt større. Fra Berlin sørger propagandaministeriet for en massiv mediedækning af begivenhederne, og der rapporteres intensivt i landsdækkende aviser og radio. Et slogan går igen: “Ein Volk, ein Reich, ein Führer” – et folk, et rige, en fører.

Hvad er massesuggestion?

Massesuggestion handler om at påvirke grupper af mennesker psykisk. Det kan beskrives som folkeforførelse, der skal fremkalde en kollektiv tilstand og give oplevelsen af at være del af noget større. Massesuggestion er typisk et redskab i religiøse vækkelsesmøder, hvor bestemte følelser bliver vakt via en stærk fælles oplevelse. I politiske sammenhænge kan massesuggestion være et redskab til at skaffe opbakning til en bestemt sag eller ideologisk retning. Tilhørere ved et politisk møde kan blive følelsesmæssigt påvirket via taler, fællessang, musik eller kollektiv begejstring.

De olympiske lege i Berlin

I sommeren 1936 er Berlin vært for de olympiske lege, og atleter fra 49 nationer er i byen for at konkurrere. For Goebbels har legene stort propagandapotential, og hans ministerium bruger anledningen til at vise verden det nye og stærke Tyskland – forenet, fredeligt og velfungerende. Samtidig camoufleres den radikale racepolitik af hensyn til de internationale gæster, politikere og journalister. Skilte med boykot af jødiskejede butikker fjernes midlertidigt, og aviserne nedtoner den hårde, antijødiske retorik. De besøgende møder i stedet et Berlin, som er pyntet med farverige plakater og bannere med atletiske tyskere, der dyrker eliteidræt. Budskabet er, at Nazityskland viderefører den klassiske antikke kultur, hvor de olympiske lege opstod. Legene foreviges i propagandafilmen »Olympia«, hvis titel netop refererer til gudernes bjerg i det antikke Grækenland. Atleter, publikum og journalister køber i overvejende grad fortællingen og rapporterer hjem om et åbent og tolerant Tyskland. Note

Adolf Hitler ved OL i Berlin, 1936.
Foto: AP.

»Der Ewige Jude« og dehumanisering

For Goebbels er film “et af de mest moderne og økonomiske midler til massepåvirkning”, og i 1940 udkommer »Der Ewige Jude« – en af regimets mest berygtede propagandafilm. I filmen portrætteres jøder med krumme næser, langt skægt og mørkt, beskidt tøj. Speakeren fortæller, at jøderne ikke er interesseret i at arbejde, kun i penge, og i en notorisk scene sammenlignes de med rotter, der strømmer ind over Europas grænser:

” Overalt hvor rotter dukker op, spreder de ødelæggelse ved at spolere menneskers varer og mad. På denne måde spreder de sygdom, pest, spedalskhed, tyfus, kolera, dysenteri osv. De er snedige, feje og grusomme og ofte sammen i store flokke. Blandt dyrene repræsenterer de grundlaget for en snigende, skjult ødelæggelse – ligesom jøder blandt mennesker. Note

Under krigen bliver filmen vist til NSDAP’s partimedlemmer, Hitlerjugend og SS.

Sammenligningen mellem jøder og rotter går igen i utallige film, taler, avisartikler og plakater. Propagandaen fremstiller også jøder som orme, edderkopper og slanger og sidestiller jøder med sygdomme som tyfus og pest. Henvisningen til skadedyr og sygdomme er med til at dehumanisere jøderne og altså fratage dem deres menneskelighed.

Hitler i klasseværelset

Skolen har en opdragende funktion i Naziyskland. Her bliver børn og unge formet af den nazistiske ideologi og forberedt til det tyske folkefællesskab. I klasselokaler landet over hænger Hitlers portræt på væggen, og mange steder møder lærerne op i uniform. Ved at præge tyske børn fra de er helt små, søger regimet at sikre faste forsyninger af loyale partisoldater. Derfor bliver propagandaens budskaber en fast del af undervisningen. Fra 1933 bliver racelære obligatorisk i tyske skoler, og eleverne undervises i racer og hierarkier. De lærer eksempelvis, at menneskers racetilhørsforhold kan bestemmes ved at måle hovedomkreds og næselængde, og at intelligens og egenskaber afhænger af race.

Fra 1933 er Hitlerjugend den eneste lovlige ungdomsorganisation i Tyskland, og sidenhen bliver det lovpligtigt for alle 6-18-årige at være medlem. I årene frem mod krigen deltager børn og unge hver uge i møder, hvor de oplæres i nazismens ideologi gennem undervisning, sange og aktiviteter. I 1939 har Hitlerjugend næsten ni millioner medlemmer. Under krigen hjælper drenge og piger i

Hitlerjugend til bag fronterne, på militærhospitaler og banegårde samt med organiseringen af flygtninge. Senere bliver de unge udstationeret i tyskbesatte områder eller hvervet til krigstjenesten. Ved krigens afslutning er drenge ned til 12-års-alderen ikke et sjældent syn ved fronten.

Hitler hilser på medlemmer af den nazistiske ungdomsorganisation Hitlerjugend ved partidage i Nürnberg, 1935.
Foto: Public domain (CC BY-SA 4.0).

Propagandaen virker

Propagandaen påvirker tyskerne. Mange lader sig rive med af løfterne om en ny tysk storhedstid, og de går gradvis med på idéen om, at der er et jødisk problem, som skal løses. Der er flere forklaringer på udviklingen. Nederlaget i første verdenskrig, ydmygelsen i Versailles og den økonomiske krise i 1929 har for det første gjort befolkningen modtagelig for NSDAP's vision om at genrejse Tyskland. For det andet betyder den ubetingede kontrol med medier og kultur, at ensidige budskaber gennemsyrrer tyskernes hverdag. Der slipper ikke meget andet end propaganda igennem. Samtidig opmuntrer nazisterne til modvilje mod landets jøder. Selv om det langtfra er alle, der deler nazisternes jødehad, er det for almindelige tyskere belejligt med en syndebuk, der kan klandres for landets problemer. Resultatet er en stiltiende accept af den tiltagende diskrimination. De tyskere, som ikke bakker op om den nye politik, får en brutal medfart. Tusindvis af politiske modstandere, jøder, videnskabsfolk, kunstnere, intellektuelle, akademikere, politikere og statsansatte vælger af den årsag at udvandre fra Tyskland i årene frem mod anden verdenskrigs udbrud.

Kilde 4: Plakaten til filmen »Der Ewige Jude«

Foto: Public domain.

Kilde 5: “Jøder var monstre og ikke mennesker”

Vi læste en bog, hvor side efter side skildrede de fysiske forskelle mellem jøder og tyskere i groteske tegninger af jødiske næser, læber og øjne. Bogen opmuntrede alle børn til at se forskellene og til at gøre vores lærer og forældre opmærksomme på alle med jødiske karaktertræk. Jeg var forfærdet over de forbrydelser, som jøderne stod anklaget for – babydrab, åger, uærlighed og konspirationen om at ødelægge Tyskland og herske over verden. Den beskrivelse af det jødiske folk ville have overbevist ethvert barn om, at jøder var monstre, og ikke mennesker med sorger og glæder som os.

Irmgard Paul i »On Hitler's Mountain: My Nazi Childhood« (forfatterens oversættelse), Atlantic Books, 2005, s. 183. Irmgard Paul er født i Obersalzberg, Tyskland, 1934.

Kilde 6: “Ord kan virke som bitte små doser arsenik”

Den stærkeste påvirkning blev ikke udøvet af de enkelte taler, heller ikke af artikler eller af flyveblade, plakater eller faner, den blev ikke opnået af noget, man var nødt til at indoptage med bevidst tænkning eller bevidste følelser. Nazismen gled tværtimod over i massernes kød og blod gennem enkelte ord, faste udtryk og sætningsformer, som de fik påtvunget gennem millioner af gentagelser, og som blev overtaget mekanisk og ubevidst (...) Ord kan virke som bitte små doser arsenik: De sluges ubemærket, de synes ikke at have nogen virkning, men efter nogen tid viser giftens virkning sig alligevel.

Victor Klemperer, »LTI – Det Tredje Rigets sprog – en filologs notesbog«, 1947.

Victor Klemperer (1881-1960) er tysk professor i sprog. Han har jødisk baggrund, men er kristen konvertit og gift med en ikke-jøde. I 1935 bliver han afskediget fra det universitet, hvor han underviser. Klemperer undgår deportationerne på grund af sit ægteskab, og efter krigen vender han tilbage til Dresden, hvor han tilbringer resten af sit liv. Han er i dag kendt for sine studier af, hvordan det tyske sprog udviklede sig under nazismen, og for sine dagbøger, hvor han dokumenterede udelukkelsen af jøder fra samfundet.

Foto: Bundesarchiv, Bild 183-S90733 / Kemlein, Eva / CC-BY-SA 3.0

7. Når videnskab slår ihjel

Undervisning i racelære på en pigeskole. Tyskland, 1943.
Foto: Shawshots / Alamy Stock Photo.

I DEN TYSKE BØRNEBOG »Der Giftpilz«, giftsvampen, samler en mor og søn svampe i skoven. Drengen ser nogle giftige svampe, og moren forklarer: “Se nu her, Franz, med mennesker er det som med svampene i skoven. Der er gode svampe og gode mennesker. Men der er også giftige, væmmelige svampe og væmmelige mennesker. Og vi skal beskytte os mod de væmmelige mennesker, ligesom vi beskytter os mod de giftige svampe.”

Foto: Public domain.

»Der Giftpilz« udkommer i 1938 og består af korte fortællinger og tegninger, der gengiver nazismens menneskesyn. I bogen formidles datidens racelære gennem historier, børn kan forstå og relatere til. De lærer, at den ariske race er det naturlige herrefolk, og at jøderne er undermennesker – giftsvampe – der er skadelige for dem og for Tyskland.

Men hvorfra stammer disse forestillinger om race? Hvad er baggrunden for nazisternes inddeling af mennesker i hierarkier? På hvilken måde er deres politik påvirket af datidens videnskabelige strømninger? Og hvilken betydning får raceteorierne for jøder og andre minoriteter i Tyskland?

TIDSLINJE:

1853	Begrebet den ariske race introduceres af Arthur de Gobineau
1859	Charles Darwin udgiver »Arternes oprindelse«
1880-1900	Socialdarwinisme udbredes som forskningsfelt
1925-1926	Hitlers fremsætter sin raceideologi i »Mein Kampf«
1933	Tysk lov tillader sterilisation af borgere med 'uønskede' arveanlæg
1938	Moderkorset uddeles til 'ariske' kvinder, der føder mange børn
1939-1941	Under T4-programmet dræber nazisterne personer med handicap

Hitler, Darwin og hierarkier af mennesker

I starten af det 20. århundrede er studier af mennesker og racer en udbredt videnskabelig praksis. Rundt omkring i verden studerer forskere befolkningsgrupper og oprindelige folk. De undersøger forskelle i fysiske træk, måler kranier og næser, noterer hudfarve og adfærd. Ud fra studierne placeres befolkningsgrupperne i racer og hierarkier, hvor nogle fremhæves som mere udviklede end andre.

Den nazistiske ideologi, der udvikler sig i 1920'erne, bygger således videre på teorier om mennesker og racer, der allerede er udbredt. Selv er Hitler optaget af socialdarwinismen og tidens populære mantra 'den stærkeste overlever'.

Socialdarwinismen er vokset ud af evolutionsteorien, der blev formuleret af videnskabsmanden Charles Darwin i midten af 1800-tallet. Darwin studerede jordens plante- og dyreliv og udviklede teorien om, at der i naturen sker en naturlig udvælgelse, hvor de planter og dyr, der er bedst tilpasset deres miljø, har størst chance for at overleve. De vil få stærkest afkom, der igen vil have større chance for at overleve og selv få afkom. Darwin fremlagde denne teori i bogen »Arternes oprindelse« i 1859. Omkring århundredeskiftet udbredes socialdarwinismen som et nyt felt, der anvender Darwins tanker på det menneskelige samfund. Socialdarwinisterne mener, at naturlig udvælgelse også foregår blandt mennesker.

I starten af d. 20. århundrede blev opmåling af blandt andet kranie- og næseform brugt til at bestemme en persons racetilørsforhold. Foto: Kraniemåling i Paris, Frankrig, 1894.

Naturens jernhårde logik

I udformningen af nazismens raceideologi henter Hitler ikke kun inspiration fra socialdarwinismen, men også fra franskmændene og forfatteren Arthur de Gobineau. Gobineau udpegede i 1800-tallet den hvide race som overlegen og tordnede mod det, han kaldte raceforening, altså blanding af racer. I »Mein Kampf« er det med inspiration fra Gobineau, at Hitler beskriver samfundet som en organisme, der enten kan blive stærkere eller gå til grunde:

Idet mennesket forsøger at sætte sig op imod naturens jernhårde logik, kommer det i strid med de grundsætninger, som det skylder sin egen tilværelse som menneske. Altså må de handlinger, der strider imod naturen, føre til dets egen undergang. Note

Denne tankegang kaldes biologisme. I biologismen overføres forsimplede forhold fra naturen til den menneskelige verden, og faktorer som psykologi og sociale forhold tilsidesættes.

Folkefællesskab og racerenhed

I »Mein Kampf« skriver Hitler, at ”den stærkeste skal herske og ikke smelte sammen med den svage, så at den derved ofrer sin egen storhed”. Inspireret af socialdarwinisternes teori om naturlig udvælgelse blandt mennesker mener han, at racer med ringe gener vil svække samfundet. Få år efter bogudgivelsen er Hitler i gang med at opbygge et folkefællesskab ud fra den opfattelse. Det særlige ved den nazistiske raceideologi er, at den kobler teorier fra periodens videnskab med en lang tradition for jødehad. Arieren er den stærke i Hitlers øjne, og ”jøden danner den største modsætning til arieren”. For Hitler har jøderne altid været ”et folk med bestemte raceejendommeligheder og aldrig et religionssamfund”. Derfor er den diskriminerende praksis, som optræder under Hitler, ikke kun rettet mod de tyskere, der bekender sig til jødedommen. Den rammer alle, der falder inden for den biologiske definition og er af jødisk herkomst. Det betyder, at personer, der hverken er religiøse eller identificerer sig som jøder, betragtes som jøder.

Racehygiejne

For at give den ariske race de bedste vilkår bedriver nazisterne eugenik, også kaldet racehygiejne. Eugenik handler om at forædle befolkningens arvemasse og er udbredt mange steder i datidens Europa. Inden for eugenikken betragtes det som et politisk anliggende at holde kontrol med befolkningens reproduktion, altså de børn, der fødes. I Nazityskland er det racehierarkiet, som danner udgangspunkt for eugenikken. Målet er at styrke gode gener ved at fremme ægteskab og reproduktion hos dem, der er bedst egnede, de ariske tyskere. Modsat tager regimet en række tiltag for at begrænse fødsler blandt grupper med uønskede genetiske træk, for eksempel jøder, personer med handicap eller arvelige sygdomme.

Dalende fødselstal, sterilisation og tvangsabort

I 1930'ernes Tyskland bliver der født færre børn end tidligere, og det er et problem for nazisterne, som netop ønsker, at den ariske del af befolkningen får en masse børn, så folkefællesskabet kan fremtidsikres. I en tale i 1937 siger Heinrich Himmler, lederen af SS og det hemmelige politi Gestapo: "Et folk af god race, der får for få børn, har en enkeltbillet til graven." Derfor lægger staten pres på unge par for at få mange børn. For eksempel tilbydes de rentefri lån, hvis de vil starte en familie og kan bevise deres ariske oprindelse. For hvert barn parret får, bliver lånet afskrevet med en fjerdedel. Hvis parret får fire børn, skal de altså ikke betale noget tilbage. Ariske kvinder, der får mange børn, tildeles en æresmedalje – det såkaldte moderkors. Et kors i bronze går til kvinder med fire eller fem børn. Mødre til seks eller syv børn får et sølvkors, og har man født mere end otte børn, er korset af guld.

For at kontrollere, hvilke grupper der får børn, udsteder myndighederne i 1934 en sterilisationslov, der gør det muligt at tvangssterilisere borgere. Loven omfatter psykisk syge, personer med handicap eller arvelige sygdomme, kriminelle, prostituerede, alkoholikere og homoseksuelle. Mellem 300.000 og 400.000 mænd og kvinder bliver steriliseret på baggrund af denne lov. Sterilisationsprogrammet foregiver at være videnskabeligt, men kriterierne for, hvem der udvælges til sterilisation, er svingende, og diagnoserne er tvivlsomme. Senere bliver det også lovligt at udføre tvungne aborter på kvinder, hvis der er mistanke om, at barnet har uønskede arveanlæg. Det vedtages desuden, at børn af et blandet ægteskab mellem eksempelvis en arisk mor og en farvet far skal tvangssteriliseres, så de ikke selv kan få børn.

Aktion T4

Sterilisationsprogrammet er første skridt på vejen mod racerenhed. Det næste bliver taget i 1939, da det hemmelige eutanasi-program kaldet Aktion T4 iværksættes. Eutanasi betyder medlidenhedsdrab, men programmet har intet med barmhjertighed at gøre. Derimod handler det om at tilintetgøre de menneskeliv, der i nazisternes optik er uværdige, eller som belaster samfundet. Det gælder i første omgang psykisk syge og personer med handicap.

Med henvisning til rigets sundhed og fremtid bemyndiger Hitler i september 1939 tyske læger til at dræbe medlemmer af begge grupper. Drabene foregår i hemmelighed på seks centre i Tyskland og Østrig og sker i første omgang ved dødelig indsprøjtning. Senere bliver udstødningssgas brugt til at dræbe ofrene.

Plakat fra 1938 i magasinet »Neues Volk« - Nyt folk. Billedet viser en idealiseret 'arisk' familie som kernen i det tyske folkefællesskab: blonde forældre, en baby og i baggrunden en ørn, et af Nazitysklands symboler. Foto: United States Holocaust Memorial Museum.

En hemmelig operation

Aktion T4 holdes hemmelig, fordi det kan medføre protester, hvis drabene bliver offentligt kendt. Aktionen er dog svær at camouflere. De ansatte taler over sig, og lokalbefolkningen i de områder, hvor centrene ligger, er vidne til røgen fra krematorierne. Samtidig bliver familierne til patienterne mistænksomme over de angivne dødsårsager, og protester fra såvel pårørende som kirkelige organisationer, jurister og læger får indstillet programmet i 1941. På det tidspunkt er omkring 70.000 mennesker blevet myrdet.

Et år senere genoptages projektet i al hemmelighed, og nu bliver gruppen af ofre udvidet til syge fra kz-lejrene, især jøder, polakker og romaer, men også krigsfanger og slavearbejdere bliver myrdet. Det vurderes, at op mod en kvart million mennesker bliver ofre for Aktion T4.

Kilde 7: “Jeg vil gerne vise jer, hvordan en jøde ser ud”

En dag forklarede læreren til klassen: ‘Jeg vil gerne vise jer, hvordan en jøde ser ud.’ Som den eneste jøde i klassen skulle jeg selvfølgelig være hans eksempel. ‘Man kan genkende en jøde ved blot at kigge på hans træk,’ sagde han. ‘En tysker, fra norden, er høj, har blondt hår, blå øjne, en lige næse og fritstående øreflipper. En jøde er lav og tæt bygget, har mørke øjne, krum næse og hans øreflipper sidder fast til huden.’ ‘Nej hr.,’ sagde jeg. ‘Du tager fejl. Jeg har også blå øjne og fritstående øreflipper.’ Men det stoppede ham ikke i at komme med flere påstande om jøder. ‘Alle personer på jorden tilhører en race. Jøderne er ikke en religion, etnisk eller kulturel gruppe; de er en race som alle andre. Der findes overlegne og underlegne racer. Vi, den nordiske race, arierne, er de overlegne. Polakker, sigøjnere, og de laveste, jøderne, er alle underlegne.’

Jacob Wiener (1917-2011), skoleelev i Tyskland i 1930'erne.

Kilde 8: “Patienter (...) kan tildeles nådedøden”

Rigsleder Bouhler og dr.med. Brandt er under ansvar pålagt at udvide bemyndigelsen, for endnu ikke navngivne læger, med det formål, at patienter, der efter alt at dømme er uhelbredelige, kan tildeles nådedøden efter en kritisk vurdering af deres sygdomstilstand.

Adolf Hitler, Berlin, 1. september 1939.

Kilde 9: Det nationale fællesskab

8. Restriktioner og rettigheder

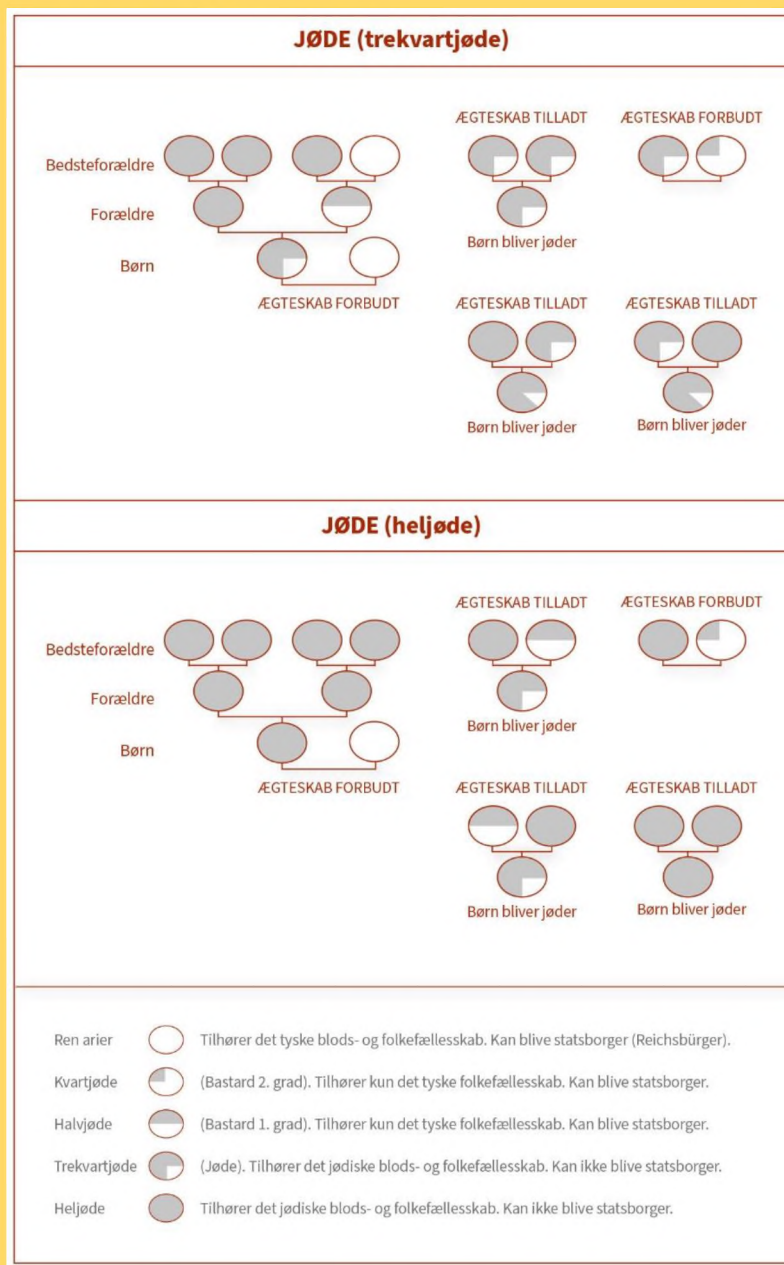
Nürnberglovene

I 1935 bliver racehierarkiet stadfæstet ved lov i Tyskland. Det sker med indførelsen af de to antijødiske racelove, »Rigsborgerloven« og »Lov til beskyttelse af det tyske blod og den tyske ære«. Tilsammen kaldes de Nürnberglovene. Den første lov fastslår, hvem der kan være rigsborger i Tyskland og dermed nyde fulde politiske rettigheder. Den anden lov indfører en række forbud, der skal modvirke blanding af racerne. For eksempel forbydes ægteskab og seksuelle forhold mellem jøder og ikke-jøder.

Fordi tilhørsforhold er et raceteoretisk spørgsmål for nazisterne, er det afstamning, der afgør borgernes status: "Rigsborger er kun den statsborger af tysk eller artsbeslægtet blod, som ved sin adfærd beviser, at han er indstillet på og egnet til trofast at tjene det tyske folk og rige." En tilføjelse til loven præciserer, at ingen jøde kan være rigsborger. Som konsekvens mister landets jødiske befolkning med ét slag deres borgerrettigheder, for eksempel retten til at stemme. Loven gør dem til en slags andenrangsborgere i deres hjemland.

Myndighederne bekendtgør desuden, at en person er jøde, hvis vedkommende har mindst tre jødiske bedsteforældre. Den definition får ikke kun

Nürnberglovene

De antijødiske racelove inddeler tyskerne i kategorier fra 'ren arier' til 'heljøde'. Med de nye love bliver det den enkelte borgers afstamning, der afgør personens status og politiske rettigheder.
 Kilde: Sysser Bengtsson efter Karl Christian Lammers: *Vejen til Auschwitz*, - Gyldendal 2000, s. 57. Boksen er gengivet fra Karl Christian Lammers, »Vejen til Auschwitz«, Gyldendal Uddannelse, 2000.

konsekvenser for troende jøder, men også for tusindvis af tyskere, der ikke selv identificerer sig som jøder, men som har jødiske bedsteforældre. Også de omfattes nu af Nürnberglovene.

Diskriminationen fortsætter

Fra 1938 bliver tyske og østrigske jøders pas stemplet med et 'J'.
Foto: Yivo Archives.

Nürnberglovene er de første i en lang række af love, der indfører systematisk diskrimination af jøder inden for rammerne af tysk lovgivning. I perioden 1933 til 1945 udstedes omkring 2000 love, bekendtgørelser og dekretter af anti-jødisk karakter. Dermed skaber nazisterne et lovgrundlag for hetzen, og der etableres et skarpt skel mellem jøder og ikke-jøder. På

baggrund af lovene foretager myndighederne også en grundig registrering af jøder og deres ejendom. Fra 1939 bliver kvinder med navne, der ikke er jødisk-klingende, påtvunget mellemnavnet Sarah.

For mændenes vedkommende er det navnet Israel. Navnene skal gøre det nemt at udskille dem fra den øvrige befolkning. Deres identitetskort og pas stemples ligeledes med J. Denne foranstaltning kommer i stand efter dialog med Schweiz, som gerne vil begrænse antallet af jøder, der ønsker indrejse efter Tysklands annektering af Østrig i 1938. Med et J i passet kan jøder straks genkendes ved grænsen og blive sendt retur. Ordningen

Forbud og restriktioner for jøder

- 1933** Jødiske lærere må kun undervise på jødiske skoler.
Jøder bliver fyret fra offentlige arbejdspladser.
- 1935** Nürnberglovene vedtages.
Jøder må kun sidde på bænke med gul markering.
I mange byer udelukkes jøder fra sportsforeninger og de får forbud mod at bruge offentlige strande, parker og biografer.
- 1936** Jøder må ikke eje cykler, elektronisk udstyr, skrivemaskiner eller plader.
- 1938** Jødiske børn skal gå i særlige skoler.
Jøder får forbud mod at eje en bil.
Jøder kan lovligt bruges som tvangsarbejdere i industrien.
- 1939** Jøder skal aflevere smykker og værdigenstande til myndighederne.
Jøder må ikke forlade deres hjem efter klokken 20.
Jøder kan uden varsel blive sat på gaden.
- 1940** Jøder må kun købe ind mellem klokken 16 og 17.
Jøder modtager ikke rationeringsmærker til tøj.
- 1941** Jøder skal bære en gul stjerne synligt på tøjet. De må ikke gå på biblioteket, og de får afbrudt deres telefoner.
- 1942** Jøder skal aflevere uldtøj og pelsfrakker til myndighederne. De må ikke længere bruge offentlig transport, holde kæledyr eller købe bøger.

bliver også budt velkommen i andre europæiske lande, der ønsker at begrænse den jødiske indvandring.

I Tyskland bliver hverdagen for jøder gradvis forværret. De nye love rammer bredt: Jøder risikerer at få deres formue konfiskeret, jødiske erhvervsfolk rammes af stigende afgifter, jødiskejede butikker udsættes for boykot og hetz. Jødiske læger og advokater må kun have jødiske patienter og klienter. Jødiske elever og studerende skal forlade offentlige skoler og gymnasier, og de udelukkes generelt fra kulturlivet. Jøder må ikke synge i kor eller gå på offentlige strande. De kan heller ikke modtage sociale ydelser, og deres kørekort inddrages. I december 1938 bliver det lovligt at bruge jøder som tvangsarbejdere i industrien.

Nürnberglovenes modtagelse

Da Nürnberglovene indføres i 1935, er Tyskland et såkaldt konsensusdiktatur. Det betyder, at diktaturet hviler på det tyske folks samtykke. Tyskerne bakker op om styret af flere årsager. Efterkrigsårenes økonomiske krise er erstattet af vækst og opsving. Der er næsten fuld beskæftigelse, og tiltag på social- og sundhedsområdet har forbedret tilværelsen for flertallet. Nazisternes politiske vision om et folkefællesskab på tværs af klasser har skabt sammenhængskraft, og de, der tænker anderledes, er blevet sat hårdt på plads. Samtidig har den massive anti-jødiske propaganda været med til at skabe en folkestemning, hvor diskrimination tolereres, og brutal adfærd overfor jøder er en del af hverdagen.

I første omgang får Nürnberglovene en blandet modtagelse i den tyske flertalsbefolkning. Selv om det ikke er alle, der er positivt stemte, er mange tilfredse med, at jødernes status én gang for alle bliver afklaret inden for lovens rammer. Når lovgivningen dikterer forskel, bliver diskrimination statens ansvar, og den almindelige tysker kan have sin samvittighed i orden. Samtidig giver lovene flere åbenlyse fordele for den ikke-jødiske tyske befolkning. Den gradvise udelukkelse af jøder fra mange erhverv giver nye muligheder for rigsborgere. Jobs bliver ledige, og på få år 'ariseres' mange jødiske butikker – det vil sige, at de bliver overtaget af ikke-jødiske tyskere.

Blandt den halve million tyske jøder er modtagelsen også blandet. Mange ser med stor alvor på udviklingen og forlader landet i årene frem mod krigens udbrud. Men andre afventer og håber, at tingene vil normalisere sig. De tolker de nye love som en form for åbning, der giver dem mulighed for at blive i Tyskland under bestemte betingelser. Lovene adskiller dem ganske vist fra resten af befolkningen, men de bliver dog defineret som et anerkendt mindretal.

Jødiske piger og kvinder der bærer den gule 'jødestjerne', Østrig, 1941.

Foto: Yad Vashem Photo Archives, Jerusalem.

Krigsudbrud og den gule stjerne

Anden verdenskrig bryder ud i 1939, da Tyskland invaderer Polen. For de tyske og østrigske jøder betyder krigen, at deres situation bliver markant forværret. Der indføres blandt andet udgangsforbud, og i mange byer bliver de forment adgang i bestemte områder. De modtager færre madrationeringer end ikke-jødiske tyskere, må kun handle i udvalgte butikker i begrænsede tidsrum og må ikke anvende offentlig transport. Sidenhen deporteres både tyske og østrigske jøder til Polen, hvor de tvinges til at bo i afgrænsede boligområder, såkaldte ghettoer.

I 1941 pålægges jøder i Tyskland og mange af de tyskbesatte lande at bære den såkaldte jødestjerne. Formålet med stjernen er tydeligt at markere, hvem der er jøder. Børn helt ned til seksårsalderen skal bære en gul stofstjerne synligt på venstre bryst. Valget af en gul stjerne er ingen tilfældighed. I jødedommen er Davidsstjernen, en sekstakket stjerne, det vigtigste religiøse symbol. Og farven gul har historisk været anvendt til at markere jøder og anvendes i industrien til mærkning af et produkt som farligt.

Bænk med påskriften "kun for jøder". Den tyske racepolitik gennemsyrrer hele samfundet. I tyske parker angiver skilte, hvilke bænke jøder må sidde på og hvilke, der er forbeholdt ikke-jødiske tyskere.

Foto: United States Holocaust Memorial Museum.

Kilde 10: »Rigsborgerloven« (15. september 1935)

§ 1

- 1. Statsborgere er enhver, som nyder godt af Det tyske Riges beskyttende fællesskab, og som af samme grund er særligt forpligtet over for dette.

§ 2

- 1. Rigsborger er kun den statsborger af tysk eller artsbeslægtet blod, som ved sin adfærd beviser, at han er indstillet på og egnet til trofast at tjene det tyske folk og rige.
- 2. Rigsborgerretten erhverves ved tildeling af rigsborgerbrevet.
- 3. Rigsborgeren er den eneste, der besidder fulde politiske rettigheder i henhold til lovene.

Kilde 11: “Jødelov fulgte efter jødelov”

Fra maj 1940 gik det ned ad bakke med de gode tider: Først kom krigen, så kapitulationen, og med tyskernes indmarch begyndte elendigheden for os jøder. Jødelov fulgte efter jødelov, og vores frihed blev meget indskrænket. Jøder skal bære en jødestjerne; jøder skal aflevere deres cykler; jøder må ikke tage sporvognen; jøder må ikke køre bil; heller ikke deres egen; jøder må kun købe ind fra klokken tre til klokken fem om eftermiddagen; jøder må kun gå til en jødisk frisør; jøder må ikke være på gaden fra klokken otte om aftenen til klokken seks om morgenen; jøder må ikke opholde sig i teatre, biografer eller andre forlystelsessteder; jøder må ikke gå i svømmehallen og heller ikke opholde sig på tennis- og hockeybaner eller på andre former for sportspladser; jøder må ikke ro; jøder må ikke dyrke nogen form for sport offentligt; jøder må ikke længere sidde i deres egne haver efter klokken otte om aftenen, og da slet ikke hos deres bekendte; jøder må ikke komme i kristne hjem; jøder skal gå i jødiske skoler, og måtte hverken ditten eller datten. Jacques siger altid til mig: 'Jeg tør ikke gøre noget mere, for jeg er bange for, at det er noget, man ikke må.'

Anne Frank i »Anne Franks dagbog«, den 20. juni 1942.

Anne Frank bliver født i Berlin i 1929 og flytter som femårig med sin familie til Amsterdam. Under anden verdenskrig bliver Holland besat af Nazityskland, og da besættelsesmagten indleder jødefølgelserne, går familien Frank under jorden. I to år holder de sig skjult i et baghus til farens firma og får bragt mad af hans ansatte. Men i 1944 bliver deres skjulested angivet til tyskerne, og familien pågrebet og deporteret. Selv dør Anne Frank af tyfus i kz-lejren Bergen-Belsen i 1945. Hendes far, Otto Frank, er eneste overlevende i familien. Efter krigen finder og udgiver han den dagbog, Anne Frank skrev skjult. Foto: Anne Frank House / Public domain

9. Krystalnatten 1938

I 1938 indtraf en begivenhed, der betød, at de tyske jøder og udlandet for alvor fik øjnene op for antisemitismens betydning i det tyske rige. En ung desperat jødisk mand, hvis forældre var blevet tvangsudvist til Polen, skød og dræbte den 7. november 1938 en ambassadesekretær på den tyske ambassade i Paris. I regimets top blev attentatet anvendt til en brutal hævn mod Tysklands jøder. En hævnaktion, som samtidigt kunne tilfredsstille de mere aktivistisk indstillede nazister i SA og SS.

Natten mellem den 8. og 9. november satte de brand til flere hundrede synagoger, plyndrede og hærgede over 7.000 jødiske forretninger og boliger, og overfaldt brutalt jøder overalt i landet. Officielt mistede 91 jøder livet, mens 30.000 blev arresteret og sendt i koncentrationslejre. De blev presset til at afstå deres ejendom og løsladt, hvis de underskrev en erklæring om at ville udvandre. Aktionen, som senere fik betegnelsen Krystalnatten pga. de mange knuste ruder, var tilrettelagt af propagandaminister Joseph Goebbels. Han ville endnu engang afprøve tyskernes – og udlandets – holdning til en mere brutal fremfærd.

Synagoge i brand under Krystalnatten i Berlin, 9. november 1938.
Ritzau Scampix

Vandaliseret Jødisk forretning i Berlin efter Krystalnatten, 9. november 1938.
Akg-Images/Ritzau Scampix

I danske aviser var det opfattelsen, at de voldsomme begivenheder var udtryk for en folkelig opstand mod jøderne, men i realiteten udviste tyskerne først og fremmest ligegyldighed over deres jødiske naboer, som nu blev pryglet og ydmyget lige uden for deres vinduer. Det var godt nok for Goebbels, og da aktionen tilmed medførte omfattende konfiskation af jødisk ejendom og satte gang i en dramatisk udvandringsbølge, var der høstet meget mere end en propagandaeffekt.

Fra regimets side havde formålet med den gradvise diskrimination og terrorisering været at tvinge de tyske jøder til at udvandre. Til gengæld blev det stadig vanskeligere for jøderne at få opholdstilladelse i andre lande. USA krævede en garanti fra en amerikansk statsborger om, at denne ville understøtte flygtningen økonomisk, ligesom sydamerikanske og asiatiske lande som regel krævede visum. USA modtog kun et fast årligt antal indvandrere på de såkaldte kvoter, som faktisk ikke blev opbrugt i perioden 1933-1945.

Ca. 1.700 tyske, østrigske og tjekkiske jøder fik opholdstilladelse i Danmark i perioden 1933-1939. De blev aldrig anerkendt som politiske flygtninge. I stedet blev de betragtet som emigranter, blev nægtet arbejdstilladelse og fik kun tildelt korte opholdstilladelser.

Jødisk udvandring fra Tyskland

- 1933: 45.000
- 1934: 22.000
- 1935: 20.000
- 1936: 24.000
- 1937: 23.000
- 1938: 40.000

Som det ses, bevirkede Nürnberglovene ikke en øget jødisk udvandring. Lovene blev faktisk opfattet som en lettelse af de tyske jøder, fordi der nu forelå en afklaring på jødernes status. Den fik tilmed tusindvis af udvandrede jøder til at vende *tilbage* til Tyskland.

Til gengæld steg antallet af udvandrede jøder drastisk i 1938, navnlig efter Krystalnatten i november 1938. På dette tidspunkt var jøders mulighed for indvandring til andre europæiske lande og til USA imidlertid vanskeliggjort af nabolandenes restriktive flygtningepolitik. For at udlandet lettere kunne identificere jøder, blev der på initiativ fra Schweiz i 1938 indført et stort "J" (for "Jude") i tyske jøders pas.

Kø udenfor "Palestine and Orient Lloyd", et emigrationskontor, der arrangerede udvandring til Palæstina, Berlin, januar 1939. Sz Photo/Sueddeutsche Zeitung Photo/Ritzau Scanpix

De jøder, som det lykkedes at flygte fra Tyskland inden krigsudbruddet, og som fik opholdstilladelse i andre europæiske lande, blev i 1940 indhentet af forfølgelsen, da Tyskland besatte det meste af Vesteuropa. I oktober 1941 forbød nazisterne udvandring.

I efteråret 1939 var der kun omkring 200.000 jøder tilbage i Tyskland.

Antijødiske foranstaltninger og begivenheder 1933-38

1933	Boykot mod jødiske forretninger og jødiske varer Loven om Berufsbeamtentum (tjenestemandsansættelse) indfører "arierparagraffen" og udelukker jøder fra offentlige stillinger
1935	Nürnberglovene fastslår formelt, at jøder er andenrangsborgere
1937	"Arieseringskampagne" tvinger jøder til afstå deres formuer, virksomheder, forretninger og ejendomme
1938	Tvangsudvandring fra Østrig Krystalnatten, hvor hundredvis af synagoger sættes i brand, og jødiske forretninger og boliger bliver plyndret og ødelagt Jøder får deres pas stemplet med et stort "J" (for "Jude").

Kilde 12: "Mange tilskuere så til"

Vi så et bål i gården foran synagogen. Mange tilskuere så til, mens bønnebøger og – tror jeg – Torahruller blev brændt. Vinduer var blevet knust og møblerne smadret og smidt på bålet. Vi var skrækslagne. Jeg er ret sikker på, at brandvæsenet var til stede, men ikke forsøgte at slukke branden.

Inge Neuberger, otte-årig jødisk pige fra Mannheim, vidne til Krystalnatten.

Kilde 13: "Hjælp! Hvorfor er der ingen, der hjælper os?"

Min mor var ved vinduet. Jeg satte mig op og så, at huset overfor var i flammer. Jeg hørte nogen råbe 'Hjælp! Hvorfor er der ingen, der hjælper os?' Og jeg spurgte min mor: 'Hvorfor brænder huset, hvor er brandvæsenet, og hvorfor skrider folkene?' Og hun sagde bare: 'Bliv i din seng', og så forlod hun huset. Efter lang tid kom hun tilbage. Hun havde femten mennesker med sig, og jeg var chokeret, fordi de var i nattøj og hjemmesko eller bare havde en let frakke på. Og jeg kunne se, at de allesammen var vores jødiske naboer. Min mor tog dem ind i musikværelset, og til min bror og mig sagde hun: 'Vær stille, og lad være med at bevæge jer.' Min mor var meget streng, så vi gjorde, som hun sagde. Og vi kunne høre, at hun ringede rundt, og min søster blev sat til at hente noget at drikke til dem. Så kørte vores chauffør dem alle sammen væk til familie og venner.

Susanne von der Borch, 15-årig ikke-jødisk pige fra München, vidne til Krystalnatten.

Kilde 14: “Et mindeværdigt blad i vor historie (...) som aldrig vil blive skrevet”

Jeg vil her i al åbenhed nævne et ret så vanskeligt problem for jer. Mellem os skal det siges en gang for alle, dét, som vi trods alt aldrig vil tale om for den store offentlighed. Jeg tænker her på jødeevakueringerne, udryddelsen af det jødiske folk. Det hører til den slags ting, som det er let nok at sige. ‘Det jødiske folk bliver udryddet,’ siger ethvert partimedlem. ‘Det er klart, det står jo i vort program. Udelukkelsen af jøderne, udryddelse, det er bare i orden.’ Men så er der jo alle disse 80 millioner brave tyskere, som hver især kender sin anstændige jøde – og det er klart, at de andre er svin, men lige netop denne hersens ene er en helt igennem førsteklassesjøde. Ingen af alle dem, der taler sådan, har set, hvad der er sket, ingen har stået det igennem. Men de fleste af jer vil vide, hvad det vil sige, når 100 ligger foran jer, når 500 ligger dér, eller når 1000 ligger der. Det har gjort os hårde at have klaret sådan noget og samtidig at være forblevet anstændige – bortset fra enkelte undtagelser af menneskelig svaghed. Dette er et mindeværdigt blad i vor historie, som aldrig er blevet skrevet, og som aldrig vil blive skrevet.

Heinrich Himmler (1900-1945), leder af SS. Tale for SS-officerer i Poznan, Polen, 4. oktober 1943.

10. Livet i lejrene

Børnefanger i Auschwitz, 1942. 90% af de 230.000 børn og unge, der ankommer til lejren, sendes direkte i gaskamrene. Resten bliver kronraget og får tatoveret et nummer på armen. Et fåtal af dem overlever.

Foto: DEA / G.P.CAVALLERO / Getty Images.

”PLUDSELIG STRØMMER DER KOGENDE VAND ud af bruserne – to minutters velsignelse. Men straks efter kommer fem mænd styrtende, og under høje hyl og ublide skub jager de os våde og dampende ud i det iskolde tilstodende rum. Her kaster andre råbende mennesker underlige laser hen mod os og stikker et par nedslidte sko med træsåler i hænderne på os. Vi når ikke at forstå hvad, der sker, før vi allerede står ude i det fri, i den blå og iskolde morgensne, barfodede og nøgne, med de nye klæder over armen, hundrede meter fra den nærmeste barak, som vi skal løbe hen til. Endelig får vi lov at klæde os på.

Ordene er den italienske forfatter Primo Levis. Det er vinter i februar 1944, da han ankommer som fange til Auschwitz. Levi er kemiker, og på rampen er han blevet vurderet arbejdsdygtig. De er 650 jøder i den transport, han er ankommet med. Ved krigens afslutning er 24 af dem i live.

En fanges chance for at overleve i nazisternes lejrssystem afhænger af faktorer som alder, fysisk forfatning, faglighed, sprogkundskaber, tilfældigheder og held. Fordi lejrene er så forskellige, er det også helt afgørende, hvilken lejr han eller hun kommer til. Krigsfanger og politiske modstandere sendes hovedsagelig til kz-lejre og arbejdslejre. Jødiske fanger er bestemt til før eller siden at ende i en udryddelseslejr. Og som Primo Levi udtrykker det: ”Alle historier om folk, der har overlevet udryddelseslejrene, er atypiske. Enhver overlevende er en undtagelse, et mirakel, et menneske, der er overgået et utroligt held.”

Hvad karakteriserer livet som fange? Hvordan er lejrene organiseret, og hvilke funktioner bliver fangerne pålagt? Hvad skal der til for at overleve?

Et sted som intet andet

Rita Weiss fra Rumænien ankommer som ung kvinde til Auschwitz:

”Der var pigtrådshegn. Og barakker, barakker, barakker. Og tusinder af svært udseende, skaldede mennesker i stribet tøj. De henvendte sig til os. De prøvede at fortælle os noget. Vi tænkte, at de stakkels mennesker måtte være skøre (...) To timer senere kom vi ind i en stor hal, en hangar med bænke. De sagde til os: ”I har rejst i mange dage. I er trætte og beskidte. Tag jeres tøj af. Fold det pænt sammen. Læg jeres tøj på en bænk, og husk, hvor I har lagt det (...) og så går vi til brusebadene. Note

Nyankomne fanger, der skal i gaskammeret, og dem, der er vurderet som arbejdsdygtige, får samme besked: De skal i bad og desinficeres. For den ene gruppe er det et påskud, der lokker dem ind i gaskamrene uden modstand. For den anden gruppe er det første skridt ind i livet som fange. Rita Weiss fortæller:

”Og vi kom rent faktisk til brusebadene, men de var overfyldte. Og der var knap vand til, at du kunne gøre dig selv våd. Så åbnede en dør, men vi gik ikke tilbage til det rum, hvor vi havde klædt om. Vi gik ud gennem en anden dør. Vi var stadig nøgne i det næste rum, vi kom til. Barberer sad med klippere. Der var række efter række med piger. Dulinvis af barberer, der klippede kvindernes hår af. Der var hår i alle farver og længder. Bunker af hår på gulvet. Pludselig kunne ingen kende hinanden. Vi var i chok. Note

Fotos: Yad Vashem Photo Archives, Jerusalem.

En gruppe kvindelige, ungarske fanger er blevet vurderet arbejdsdygtige ved ankomsten til Auschwitz. Sommeren 1944 (tv.). Nyankomne kvindelige fanger i Auschwitz efter registrering og kronragning. Sommeren 1944 (th.).

Et menneske, et nummer

Alle fanger, der optages i en lejr, tildeles et nummer. Nummeret er vigtigt, fordi indsatte tiltales ved nummer, ikke ved navn. Det er via nummeret, at fangerne fordeles til arbejdsopgaver, får tildelt mdrationer og bliver udtaget til transporter til andre lejre. I en enkelt af lejrene, nemlig Auschwitz, får fangerne tatoveret deres fangenummer direkte på armen. Tova Friedman er fem år, da hun ankommer til lejren, og er et af de børn, der undtagelsesvis bliver optaget som fange:

27633 og et A. Sikkert for Auschwitz. Jeg kiggede på det. Og kvinden, der tatoverede mig, en ung kvinde på 17-18 år (...) sagde til mig: 'Jeg giver dig et meget lille nummer. Hvis du overlever, har du mulighed for at dække det med dit ærme, så du ikke skal være flov.' Note

Indkvartering og leveforhold

Der er markant forskel på de leveforhold, der møder fangerne i de forskellige lejre, men visse omstændigheder går igen. Typisk indkvarteres de i store, kønsopdelte træbarakker, som er primitivt konstrueret og dårligt isolerede. Lejrene er kronisk overfyldte, og det er ikke ualmindeligt, at op mod 700-800 mennesker stoves sammen i én barak. Det betyder, at flere fanger deler de hylder, der udgør køjesengene. I barakkerne bor der fanger fra mange forskellige lande, og der bliver talt mange sprog. Sanitære faciliteter som toilet og bad er erstattet af båse med latrinspande eller store fælles toiletter.

Barak for mandlige fanger i Auschwitz. Tegnet af Mieczyslaw Kościelniak, der selv var fange i lejren. Billede: Mieczyslaw Kościelniak / Auschwitz-Birkenau State Museum.

af en Blockältester, der sørger for, at fangerne holder barakken ren, reder køjer og møder op til appel hver morgen. Det er også Blockältester, der holder styr på barakkens antal fanger. En anden type kapo holder øje med fangerne, når de er på arbejde, mens andre igen fører tilsyn med eksempelvis køkken og lagerrum eller arbejder som sekretærer eller oversættere. Kapoerne er under direkte ledelse af SS og rapporterer dagligt til dem. Deres funktion gør dem til tider upopulære blandt lejrens øvrige fanger, fordi det blandt nogle kapoer er almindeligt at straffe eller 'stikke' fanger, de har opsyn med.

Arbeit Macht Frei

Hverdagen for fangerne er præget af hårdt fysisk arbejde, vold, sult, dårlig hygiejne og angsten for, hvad fremtiden vil bringe. Især frygter fangerne at blive sendt videre til steder, der er endnu værre.

Fangerne nedbrydes gennem hårdt, fysisk arbejde. Over indgangen til lejrene hænger et skilt, hvor der står "Arbeit Macht Frei" – arbejde gør fri. Forestillingen om, at de gennem arbejdet kan redde sig selv og blive fri, er et led i terrorisering af fangerne. De har ikke nogen mulighed for at arbejde sig til frihed.

Lejrens hierarki

Det er lejrens SS-mandskab, der leder den daglige rutine og sikrer, at ingen flygter. Men der er også etableret et selvforvaltningssystem, der betyder, at fangerne selv skal håndhæve lejrens regler. Udvalgte fanger, der udfører bestemte funktioner, får tildelt særlige privilegier som bedre tøj, mad eller sengeforhold. På den måde er der et hierarki mellem SS og fangerne, men også fangerne imellem.

Fanger med særlige funktioner kaldes kapoer. Kapoerne leder lejrens forskellige arbejdshold og varetager diverse tilsynsopgaver.

Blockältester er én type kapo. Hver barak ledes

Arbejdsdagen er i reglen 12 timer, og fangerne er klædt i dårligt tøj, får for lidt at spise og er konstant på vagt over for både hinanden og vagterne, fordi mange forseelser straffes korporligt, altså med vold. Arbejdet kan bestå af alt fra interne jobs i lejren, for eksempel køkkentjeneste, rengøring eller sortering af nyankomne fangers ejendele, til fysisk anstrengende opgaver som at grave grøfter, fælde træer eller rive bygninger ned. Der er også fanger, som udskrives til arbejde uden for lejren, for eksempel på fabrikker eller i stenbrud.

Over indgangen til Auschwitz hænger skiltet "Arbeit Macht Frei".
Foto: Public domain.

En hverdag med tvangsarbejde

For fangerne starter dagen i lejren tidligt, ofte mellem klokken 4 og 4.30 om morgenen. Hver fange ordner sin køje, vasker sig, hvis der er vand at vaske sig i, besøger de store fællestoiletter, klæder sig på, rengør barakken og spiser morgenmad, hvis der er mad. Derefter er der appel – optælling af fanger. Appellen foregår udenfor i al slags vejr og kan tage flere timer, fordi der skal tal på dem, der mangler eller er døde i løbet af natten. Den resterende del af dagen består af tvangsarbejde. Alle fanger over en vis alder udskrives til arbejde. Aldersgrænsen varierer fra lejr til lejr, men er omkring 12-14 år.

Fangerne marcherer i hold til deres arbejdsstationer. Nogle hold arbejder i lejren, andre udenfor. Midt på dagen får fangerne tildelt et sparsomt måltid mad, og ved 17-18-tiden returnerer de til lejren. Derefter er der såkaldt fritid. Nogle af fangerne bruger denne tid på byttehandel med andre fanger. Lejrenes valuta er cigaretter, tøj, mad eller tjenester. Andre reparerer deres tøj eller ordner køjerne. Mange falder udmattede om på deres seng. Klokken 21 er dagen slut.

Appel i Auschwitz, hvor fangerne tælles. Malet efter krigen af den tidligere fange Wincenty Gawron.
Billede: Auschwitz-Birkenau State Museum.

Mad og sult

“Sult var den værste smerte, jeg oplevede i lejrene. Den driver dig til vanvid. Det er en ulidelig smerte. Du tænker ikke på andet end mad. Du er i stand til at tage din vens mad – jeg vil ikke bruge ordet ‘stjæle’.” Note Sådan fortæller Walter Zwi Bacharach, der som ung var fange i Auschwitz. For kz-lejrfangerne er manglen på mad et dominerende tema i hverdagen. Rationerne, de får udleveret, er mangelfulde, og i mange tilfælde fordærvede. Et almindeligt voksent menneske har behov for omkring 2500 kalorier om dagen. I lejrene får en fange, afhængigt af arbejdsfunktion, mellem 1000 og 1700 kalorier dagligt. Lejrledelsen sparer desuden jævnlige på indkøb af fødevarer, og selv om fangerne skal have udleveret en bestemt ration, sker det sjældent.

Mental nedbrydning

For fangerne skaber udsultning ikke kun et fysisk problem i form af en afkræftet krop, et reduceret immunforsvar og et svækket helbred. Over tid medfører det også mental nedbrydning, træthed, dårlig hukommelse og sidste ende apati. For børn, der er deporteret til lejrene, hæmmer underernæringen deres vækst, og gravide kvinder har vanskeligt ved at gennemføre svangerskab og amning. Tørst er også et problem, især om sommeren, hvor tvangsarbejdet foregår udendørs om dagen, og fangerne sover i tætpakkede barakker om natten. Vandet i mange af lejrene er forurennet, og fangerne må holde sig til den såkaldte kaffe eller te, der følger med måltiderne, for at undgå bakterier og virus i vandet.

Sygdomme

Den konstante underernæring gør fangerne ekstra modtagelige over for infektioner. Derfor skal de i tilgift til hverdagens brutalitet og sult også bekymre sig om at blive syge. På grund af de overfyldte lejre er det umuligt at opretholde almindelig hygiejne, og resultatet er, at sygdomme let spredes sig. Syge fanger kan ikke holde arbejdstempoet, og de, der ikke arbejder, bliver sendt til lejrens sygebarak. Her er der dog hverken personale eller medicin til at afhjælpe problemerne. De syge eller gamle, der ikke længere kan arbejde, bliver hyppigt udvalgt til gaskamrene eller transport til udryddelseslejre, hvis de befinder sig i en kz- eller arbejdslejr. Syge fanger kan også blive udtaget som testpersoner til medicinske forsøg. Forsøgene koster dem som regel livet.

Menneske eller muselmand?

Vilkårene i lejrene gør, at fangerne konstant balancerer på kanten af døden. Udtrykket muselmænd bruges om de fanger, der er så medtagne og afmagrede, at de ligner omvandrede døde. De er

Udsultede fanger fotograferet ved krigens afslutning. Sult, sygdom og hårdt arbejde svækkede fangernes kroppe. Foto: Library of Congress.

præget af både fysisk og psykisk forfald og har svært ved at stå oprejst i længere tid af gangen. For mennesker indtræffer den tilstand i sidste fase af sultedød. Her sættes almindelige mentale reaktioner ud af kraft, og personen kan ikke længere forholde sig til sine omgivelser. En fange, der har nået muselmandstadiet, kan hverken arbejde eller klare lejrens rutiner og overlever typisk kun et par dage, højst et par uger. I mange tilfælde dør fangen af sig selv eller bliver udtaget til gaskamrene, hvis vedkommende er i en udryddelseslejr.

Livet på trods

Den israelske historiker Gideon Greif beskriver fangelivet som en verden, der er vendt på hovedet. En overlevende fra Auschwitz kalder den ”en fremmed planet”. På trods af lejrforholdene er der fanger, som formår at opbygge en form for hverdag, der giver en rytme i dagligdagen. For eksempel ved at deltage i kulturelle eller religiøse aktiviteter. Hvad der foregår i den enkelte lejr, afhænger i høj grad af lejrtypen, og hvor pressede fangerne er fysisk og psykisk. Et gennemgående træk er dog, at fanger så vidt det er muligt forsøger at holde fast i rutiner, traditioner og interesser. Det kan variere fra små, næsten usynlige handlinger til mere omfattende aktiviteter. I nogle lejre organiserer fangerne skole for de indsatte børn, laver teater og musik eller afholder hemmelige gudstjenester. Der er også fanger, som fører dagbog i det skjulte, laver smykker eller børnelegetøj ud af materiale, de finder i lejren. Andre tegner eller maler, typisk illustrationer fra lejren, som gemmes på grund af forbuddet mod at dokumentere vilkårene. Tidligere fanger beretter også om at danne stærke venskaber med andre fanger og endda om at forelske sig.

Kilde 15: “Mit navn er 174517”

Foto: Getty Images.

Häftling. Jeg har lært, at jeg er en Häftling. En fange. Mit navn er 174517. Vi er blevet døbt, og så længe vi lever, skal vi bære det tatoverede mærke på vores venstre arm. Operationen gjorde ikke særlig ondt og var hurtigt overstået. De stillede os i en lang række, og én for én, i alfabetisk orden efter vores navne, gik vi forbi en effektiv officer, bevæbnet med et spidst redskab, der endte i en meget kort nål. Alene ved at ’fremvise nummeret’ får vi brød og suppe. Der gik adskillige dage med adskillige slag og skub, før vi vænnede os til at vise vores nummer så hurtigt, at der ikke gik uorden i den daglige udlevering af madrationer. Og uger og

måneder før vi vænnede os til at blive tiltalt på tysk. Og i mange dage, hvor erindringen om frihed stadig fik mig til at dreje på håndledet for at se, hvad klokken var, blev jeg ironisk mindet om mit nye navn, et nummer tatoveret med blålige bogstaver under huden.

Primo Levi (1919-1987), »Hvis dette er et menneske«, 1947.

Kilde 16: Retsgrundlag for Nürnbergdomstolen

Følgende handlinger er forbrydelser, der falder inden for domstolens jurisdiktion, for hvilke der skal være individuelt ansvar:

- **a)** Forbrydelser mod freden, det vil sige planlægning, forberedelse, indledning eller førelse af en angrebskrig, eller en krig i strid med internationale traktater, aftaler eller garantier, eller deltagelse i en fælles plan eller sammensværgelse for realisering af nogle af de ovenstående;
- **b)** Krigsforbrydelser, det vil sige krænkelser af love eller sædvaner i forbindelse med krig. Sådanne overtrædelser skal omfatte, men ikke være begrænset til, mord, mishandling eller deportation, til slavearbejde eller andre formål, af civilbefolkningen fra eller i det besatte område, mord eller mishandling af krigsfanger eller personer på havene, drab på gidsler, plyndring af offentlig eller privat ejendom, ødelæggelse af byer eller landsbyer eller ødelæggelse, der ikke retfærdiggøres af militær nødvendighed;
- **c)** Forbrydelser mod menneskeheden: Det vil sige, mord, udslettelse, slaveri, deportation og andre umenneskelige handlinger mod enhver civilbefolkning, før eller under krigen, eller forfølgelser af politiske, racemæssige eller religiøse grunde i udførelsen af eller i forbindelse med enhver form for kriminalitet inden for domstolens jurisdiktion, uanset om de er i strid med lovgivningen i det land, hvor de begås.

Charter for Den Internationale Militærdomstol, artikel 6, den 8. august 1945.

Kilde 17: “Når I besøger Auschwitz – en vejledning til danske skoleelever”

Kære elever

Når I besøger Auschwitz, måske sammen med jeres klasselærer, så gælder det om at holde øjne og øre åbne, og om at I tænker jer godt om! Vær kritiske! Tro ikke på alt, som I får fortalt! (...) Et krematorium er ikke det samme som et gaskammer. I aviser og på fjernsyn viser man ofte billeder af krematorier, men aldrig billeder af gaskamre! Hvorfor? Bed nu om bevis for eksistensen af et gaskammer i denne bygning! Bed om de originale tegninger! Gennemgå dem med en klasselærer – eller endnu bedre med en lokal arkitekt. Bygningerne blev jo opført, som alle andre bygninger, på basis af en arkitekttegning. En lokal arkitekt vil hurtigt kunne forklare for jer, at bygningen umuligt kunne fungere som gaskammer. Hvorfor fører museet jer så bag lyset?

Uddrag af materiale fra benægtergruppen Dansk Selskab for Fri Historisk Forskning. ‘Vejledningen’ er skrevet til danske skoleelever, der skal på studietur i Auschwitz. I 2004 blev materialet rundsendt til gymnasier landet over. I dag er det tilgængeligt på patriot.dk.

Kilde 18: “Today we’re updating our hate speech policy to ban Holocaust denial“

I 2020 bekendtgjorde Mark Zuckerberg nedenstående forbud mod Holocaust-benægtelse på Facebook.

Mark Zuckerberg ✓

32 mins · 🌐

Today we're updating our hate speech policy to ban Holocaust denial.

We've long taken down posts that praise hate crimes or mass murder, including the Holocaust. But with rising anti-Semitism, we're expanding our policy to prohibit any content that denies or distorts the Holocaust as well. If people search for the Holocaust on Facebook, we'll start directing you to authoritative sources to get accurate information.

I've struggled with the tension between standing for free expression and the harm caused by minimizing or denying the horror of the Holocaust. My own thinking has evolved as I've seen data showing an increase in anti-Semitic violence, as have our wider policies on hate speech. Drawing the right lines between what is and isn't acceptable speech isn't straightforward, but with the current state of the world, I believe this is the right balance.

1994

Rwanda

I løbet af tre måneder blev omkring 800.000 tutsier og moderate hutuer slået ihjel af ekstremistiske hutuer og deres medløbere.

Hadefuld tale og massiv propaganda spillede hutuer ud mod tusier og opfordrede til drab.

Ved folkedrabets afslutning var landet i ruiner og to millioner mennesker var drevet på flugt - tusindvis var sårede og traumatiserede. Rwanda skulle bygges op fra grunden.

Fakta om Rwanda

- **Areal:** 26.330 km² (på størrelse med Jylland)
- **Befolkning:** 8 millioner
- **Landets befolkning består primært af to grupper:** 84 % hutuer og 15 % tutsier. Begge grupper har samme sprog, kultur og religion

